

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
_____ О.В. Стрельцова
« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Тема: **РЕФОРМУВАННЯ ЄСПЛ: ЮРИДИЧНІ ЕТАПИ ТА**
ОСОБЛИВОСТІ КОМПЕТЕНЦІЇ

Виконавець: Казбанова Діана Ігорівна

Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства доктор юридичних наук Стрельцова О.В.

Нормоконтролер: викладач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Головатенко М.Ю.

Київ, 2022

Перелік умовних скорочень

ГА ООН – Генеральна Асамблея ООН

ЄКПЛ або **Конвенція** – Європейська конвенція з прав людини і основоположних свобод

ЄСПЛ або **Суд** – Європейський суд з прав людини

ЗДЛП або **Декларація** – Загальна Декларація прав людини

КМРС – Кабінет Міністрів Ради Європи

НАТО – Організація Північноатлантичного договору, Північноатлантичний альянс

ОКПЛ – Організаційний Комітет з прав людини

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РЄ – Рада Європи

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1_Історичні та юридичні етапи створення та реформування Європейського суду з прав людини.....	7
1.1 Історичні передумови та юридичні підстави створення ЄСПЛ.....	7
1.2 Періодизація процесу реформування ЄСПЛ.....	12
1.3 Правова природа ЄСПЛ: міжнародно-правові та наднаціональні аспекти.....	16
Розділ 2_Структура та компетенція ЄСПЛ на сучасному етапі.....	23
2.1 Структура ЄСПЛ відповідно до Протоколу № 14.....	23
2.2 Юрисдикція ЄСПЛ.....	27
2.3 Порядок звернення та види ухвалених рішень ЄСПЛ	34
Розділ 3_Особливості компетенції щодо окремих категорій юрисдикції ЄСПЛ	41
3.1 Критерії прийнятності та розгляд ЄСПЛ індивідуальних скарг.....	41
3.2 Розгляд ЄСПЛ міждержавних справ.....	46
3.3 Особливості консультативної компетенції ЄСПЛ відповідно до Протоколу № 16	55
3.4. Практика ЄСПЛ щодо України	57
Висновки	62
Список використаних джерел.....	70

ВСТУП

Не важко збагнути, що Україна за своїм географічним розташуванням з давніх часів є невід'ємною частиною Європи. Будучи членом Ради Європи (далі РЄ), сповідуючи демократичний розвиток держави ми послідовно проводимо реформи, спрямовані на захист прав і свобод людини. Важливим моментом таких реформ є мета досягти відповідності українського законодавства до права Ради Європи, створити систему захисту прав людини такою, яка б за змістом відповідала загальноєвропейським стандартам. Перелік прав людини закріплений в Європейській конвенції прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ чи Конвенція) 1950 року не вичерпаний. Жоден закон не може забезпечити і описати виключно всі права людини, тому що право це саме по собі правило, яке говорить нам, як себе поводити; право часто виступає арбітром, до якого ми подумки звертаємося, якщо не знаємо як себе поводити в тій чи іншій ситуації.

І все ж таки право – це вимога, про яку ми справедливо заявляємо. Тому будь-яка держава має визнавати права кожної людини. З метою тлумачення норм ЄКПЛ та контролю за виконанням обов'язків державами – членами РЄ відповідно до ст.19 Конвенції було створено Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ або Суд).

Європейський суд з прав людини гарантує ефективний захист прав людини в межах європейського правового простору. Саме ЄСПЛ на практиці довів, що принцип прав людини нерозривно зв'язаний з принципом верховенства права: без гарантованих прав людини відсутнє верховенство права, і навпаки без верховенства права неможна досягти гарантованих прав та свобод людини. Однак незважаючи на застосування норм Конвенції та тлумачення їх Судом, проблема щодо дотримання прав і свобод людини в деяких державах не вирішилась. Підтвердженням цьому виступає збільшення кількості звернень до ЄСПЛ, тому, що, як стверджував Джон Стюард Мілль: «якщо ми називаємо щось правом людини, ми маємо на увазі, що вона

обґрунтовано претендує на свій захист з боку суспільства у своїй можливості володіти цим правом».

Актуальність теми полягає в тому, що подальші етапи розвитку України будуються на вдосконаленні існуючих моделей правового регулювання, в яких першочергове значення відведено судовій владі. На реформування національної судової системи впливає реформування ЄСПЛ, впровадження його практики в національне законодавство. Саме дослідження юридичних етапів реформування Суду та його компетенції ведуть до пошуків встановлення справедливих прав і свобод людей в державах РЄ на засадах верховенства права і гарантування права особи на справедливий та неупереджений суд.

Метою роботи є дослідження етапів реформування ЄСПЛ а також проведення аналізу структури та особливостей компетенції щодо окремих категорій юрисдикції. Важливим є аналіз контролю і виконання рішень Суду на національному рівні.

Завдання, поставлені перед метою роботи полягають в наступному: дослідити історичні передумови реформування та визначити юридичні підстави створення Суду; проаналізувати періоди реформування та правову природу ЄСПЛ; дослідити його структуру та юрисдикцію; розглянути порядок звернень та критерії прийнятності індивідуальних скарг та розгляду міждержавних справ; дослідити види рішень та консультативні компетенції ЄСПЛ; проаналізувати застосування практики Суду щодо України.

Об'єктом дослідження виступає Європейський суд з прав людини як особливий юрисдикційний орган в європейській системі захисту прав людини. Предметом дослідження є юридичні етапи реформування Європейського суду з прав людини та особливості його компетенції.

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, якими охоплюються десять підрозділів, висновків та

списку використаних джерел (40 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи –74 сторінки, у тому числі список використаних джерел – 5 сторінок.

Апробація результатів дослідження. Окремі наукові результати дослідження були апробовані та опубліковані у межах наступних науково-практичних конференцій, круглих столів та семінарів:

«Роль ЄСПЛ у притягненні РФ до відповідальності за порушення прав людини у ході війни проти України» (XXII Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Політ. Сучасні проблеми науки» 01.05.2022)

Дослідженнями реформування практики Суду займалися вітчизняні та зарубіжні правознавці, зокрема: Ю.С. Бабенко, М.Г.Братасюк, Т.О.Броднікова, В.Г.Буткевич, К.Б. Джумаєва, Д.О. Дика, О. Дроздов, В. М. Завгородня, В. А. Завгородній, Н. Ю. Задирака, Г.В. Зубенко, А.А. Марченко, Н.Б. Мушак , О. Підпалюк, О.В. Стрельцова, І. О.Тищенко, С. Є. Федик, А. Є. Федорець, М. Хилько та інші вітчизняні юристи. Серед зарубіжних варто відзначити роботи філософів, письменників, юристів, які розкрили суть права людини та створення його захисту: В.Брюгер, Дж. Брайс, Г. Гроцій, Дж. Локк, Дж. Ст. Мілль, Х. Сарамаго, Т. Джефферсон, В. Вільсон, Дж. Велдрон, Ш. Госепат та інші.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ ЕТАПИ СТВОРЕННЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

1.1 Історичні передумови та юридичні підстави створення ЄСПЛ

Для відстежування історичних передумов створення ЄСПЛ варто чітко зрозуміти саме поняття права, щоб можна вжити його для свого захисту. Перш за все – права людини це природні права, якими вона наділена від самого свого народження. Ці права наділяють нас повагою і вимагають поваги до інших, гарантують право на життя. Таким чином, вони належать кожній людині і ніхто, не має права їх відібрати, отже, вони є непорушними. Людська гідність та її сутність виражені поняттями, що розвиваються, перетворюються, а отже постійно змінюються і тому уряди цивілізованих держав мають усвідомлювати, що їх влада не безмежна, а обмежується вона необхідністю створити і забезпечити умови гідного і рівноправного життя усіх мешканців держави, бути справедливою до кожної особи. Про справедливість дуже правильно висловився португальський письменник Хосе Сарамаго: «Кожного разу, коли вмирає справедливість, це немов би так, як би її ніколи не існувало» [15, с.384-385].

Захищаючи права людини уряд держави має засвоїти істину співіснування людей в суспільстві, яка базується на свободі, на справедливості, на повазі до інших, на відповідальності за свої дії. Взагалі, взаємовплив людини і права є складною багатоаспектною проблемою, яка потребує визначення правового статусу, правової поведінки в суспільстві.

Ще з стародавніх часів поставало питання потреби людей в пошуку та захисті їхніх прав та справедливості. Перші спроби узаконення таких прав належать Зводу законів Хаммурапі у Вавилоні (близько 2000 до н. е.), в якому цар давав обітницю вести справедливе правління та не дозволяти сильним гнобити слабких. З подальшим економічним та політичним розвитком суспільство більшості держав починає розуміти, що без створення

інституцій захисту прав людини неможливо дотримуватися їх елементарних правил. Ще в 1583-1645 роках Гуго Гроцій в праці «Про закони війни і миру» звернув увагу на створення системи загальних принципів права. Така система побудована на «натуральному праві» могла б об'єднати всі нації, тобто це мала бути міжнародна система. Вчення про «природні права» мали продовження протягом XVII-XVIII століть у Європі. Так, Джон Локк у 1689 році в своїй теорії висловив ідею про те, що природні права мають надати людям право на правовий захист [15, с.384 – 386].

В.Брюгер в своїй філософській роботі «Образ людини у концепції прав людини» відносно правового захисту говорив наступне «Суспільство, яке ґрунтується на принципі верховенства права, має гарантувати серйозне сприйняття законних прав та їх повагу громадянами, а також захист їх в законодавстві країни...» [8, с.205]

Починаючи з XIX-XX століть тема розвитку міжнародних інститутів захисту прав людини обумовлювалася об'єктивними соціальними потребами такими як: скасування рабства, кріпосного права, відміна примусової дитячої праці, подолання дискримінації за приналежністю до тієї чи іншої раси, віросповідання тощо. 3-й президент США, один із засновників американської держави, Томас Джефферсон говорив так про законність права: «Закон про права – це те, на що люди мають права перед будь-яким урядом у світі, загальним чи місцевим, і те, в чому їм не може бути відмовлено ніяким справедливим урядом» [15, с.388 – 389].

Кінець XIX століття став початком прийняття міжнародних угод, які тією чи іншою мірою стосувалися захисту прав людини (Акт проти рабства, підписаний на Брюссельській конференції 1890 року). Початок XX століття відзначився створенням Міжнародної організації праці (МОП) в 1919 році, яка сповідувала свободу, безпеку, рівність у міжнародних стандартах та боролася з примусовою працею дітей. Особливо потреба у захисті прав людини загострювалася у періоди воєн та конфліктів між державами які мали руйнівні наслідки не тільки для розвитку держав, а й для прав людини.

У 1915 році група ліберальних діячів на чолі з британським лордом, державним діячем, істориком Джеймсом Брайсом ініціювала створення «Ліги націй для міжнародного арбітражу і примирення», яку пізніше підтримав уряд США. Уже після Першої світової війни свою думку щодо міжнародного устрою висловив 28й президент США Вудро Вільсон, який вважав, що запобіганню конфліктів має сприяти створена «Ліга Націй». 10 січня 1920 року набув чинності Статут даної організації. Проте створення такої організації не могло забезпечити захист прав людини і запобігти міжнародним конфліктам (деякі держави покинули її – Японія, Німеччина) і продовжували вести агресивні дії щодо інших держав. Не змогла вона запобігти і розв'язанню Другої світової війни і вже 20 квітня 1946 року припинила свою діяльність [16].

Роки Другої світової війни принесли величезну розруху на простори Європи, забрали мільйони життів та позбавили будь якого захисту прав і свобод більшу частину населення європейських держав. Воєнні злочини та Голокост змусили переглянути міжнародну правову систему і створити нові органи, які б забезпечили панівну функцію права – захист прав людини, забезпечення міжнародної безпеки, сприяння зміцненню миру та розвитку дружніх відносин між державами. Саме такою стала Організація Об'єднаних Націй (далі ООН), Статут якої був підписаний 26 червня 1945 на Сан-Франциській конференції. Згідно зі Статутом метою ООН є підтримання миру, безпеки, розвиток дружніх рівноправних відносин і сприяння в забезпеченні прав людини та основних свобод. Основне завдання – «позбавити майбутні покоління від жахів війни».

За Статутом права людини мають таку характеристику: вони є міжнародно гарантованими; юридично захищеними; вони універсальні; рівні та взаємозалежні, побудовані на гідності людини і визначають обов'язки держави та її органів. Серед численних органів ООН важливими в забезпеченні прав людини є Генеральна Асамблея ООН, Рада Безпеки. Генеральною Асамблеєю ООН в грудні 1948 року була прийнята Загальна

Декларація прав людини (далі – ЗДПЛ або Декларація), яка представила вираження невід’ємних прав людини. На Раду Безпеки покладається завдання вживати заходи по врегулюванню конфліктів, які несуть загрозу міжнародному миру та безпеці, а отже і захисту прав та свобод людини [12, с.607 – 610].

Та чи є ефективними ці заходи у ХХІ столітті? Наприклад Генеральна асамблея ООН в своїй резолюції від 2 березня 2022 року засудила вторгнення Росії в Україну і закликала Москву негайно вивести всі сили з України. Резолюція містить визнання того, що Росія вчинила агресію, що її дії порушують базові норми ООН. Але рішення Генеральної асамблеї ООН про призупинення членства Росії в Раді ООН з прав людини, посилення санкцій та міжнародна ізоляція не змогли зупинити агресора.

Друга половина ХХ ст. відзначилася розширенням кола прав людини. Таке розширення зумовлене наміром запобігти масовому зловживанню правами людини. Закріплення права на міжнародному рівні мало би сприяти як індивідуальному, так і колективному захисту прав людини.

Вінстон Черчель став першим політиком, який під час Другої світової війни і після її завершення публічно закликав заснувати Раду Європи, яка б об’єднала європейські держави і гарантувала тривалий мир. Під час промови на зустрічі з молоддю в Цюріхському університеті ще у вересні 1946 року Вінстон Черчель висловився за об’єднання Європи. Було створено Міжнародний комітет руху на захист європейської єдності, який 7 – 10 травня 1948 року в Гаазі провів Конгрес Європи під головуванням Черчеля. У цьому Конгресі взяли участь понад 800 делегатів з європейських держав. Пропонувалося створити такий союз, до якого увійшли б тільки ті держави, які гарантують реалізацію прав і фундаментальних свобод людини. Саме захист прав людини Конгрес визнав основою діяльності майбутньої РС, а Загальна Декларація до прав людини ООН стала тим документом, на основі якої на європейському континенті була заснована Рада Європи. Важливою була ініціатива Конгресу «терміново скликати європейську парламентську

асамблею», яка б об'єднала представників різних держав континенту. Створеній Конгресом комісії було доручено негайно розпочати підготовку хартії прав людини [22, с.15-17].

Гаазький Конгрес став основною подією ХХ століття, результатом діяльності якого стало створення РЄ. Не дивлячись на розбіжності у поглядах на створення РЄ (Франція і Бельгія прихильники європейської федерації, а Британія за заснування комітету міністрів) 28 січня 1949 року було досягнуто згоди щодо створення РЄ у складі двох статутних органів: Комітету міністрів, засідання яких мають проводитися у закритому режимі, та Консультативної асамблеї, засідання якої мають бути відкритими [22, с.15-17].

Дослідженням становлення і розвитку РЄ та її правової системи здійснювала Стрельцова О.В., яка зазначила, що компетенція Ради Європи полягає в розробці спільних правових стандартів для держав-членів, а саме: правове співробітництво в сферах конституційного, цивільного і кримінального права; захист прав і основних свобод людини; стандарти соціальної сфери; культури; освіти; довкілля; охорони здоров'я та інші. З компетенції РЄ вилучені питання оборони. Це пояснюється небажанням держав з нейтральним статусом приєднуватися до військової організації. До статутних органів Ради Європи належать: Комітет міністрів - керівний виконавчо-розпорядчий орган, уповноважений виступати та приймати рішення від імені Ради Європи, до якого входять міністри закордонних справ країн – учасниць (всього було 47, на даний час виключено РФ і залишилося 46); Парламентська асамблея - дорадчий орган, до складу якого входять представники держав-членів Ради Європи, що призначаються з числа депутатів їх національних парламентів; Секретаріат - допоміжний орган, який забезпечує діяльність Комітету міністрів та Парламентської асамблеї. До його складу входять міжнародні посадові особи, що призначаються з числа громадян кожної держави-члена Ради Європи. Найважливішими спеціалізованими інститутами РЄ є Конгрес місцевих та регіональних влад і

Європейський суд з прав людини. Конгрес займається забезпеченням участі місцевих і регіональних органів влади в діяльності Ради Європи; розробляє і приймає проекти міжнародно-правових договорів (конвенцій, хартій); надає статутним органам Ради Європи рекомендації та консультації з питань, які належать до його компетенції тощо. Європейський Суд з прав людини – судовий інститут, утворений на підставі Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., який здійснює контроль за виконанням державами-учасницями положень цієї Конвенції [33, с.283 - 286].

Згідно Розділу II ЄКПЛ визначено правила створення і порядок діяльності Суду: стаття 19 Конвенції присвячена створенню Суду; стаття 21 пояснює посадові критерії суддів; стаття 32 - юрисдикція Суду, яка включає всі питання тлумачення та застосування Конвенції та Протоколів до неї включаючи міждержавні справи (стаття 33) й скарги окремих осіб (стаття 34), а також консультативні висновки (стаття 47); стаття 35 роз'яснює умови прийнятності заяв та стаття 46 про обов'язковість виконання рішень Суду.

Стаття 26 ЄКПЛ передбачає створення трьох органів в межах Суду: комітетів, палат і Великої палати. 4 листопада 1998 року, взявши до уваги Конвенцію та Протоколи до неї було прийнято Регламент організації та роботи Суду. Регламент визначав строк повноважень суддів (правило 2), звільнення з посади (п7), склад Великої палати (п24) та створення палат(п26), провадження щодо прийнятності міждержавних заяв (п51) та індивідуальних(п52, 53, 54), проведення слухань (п63) та консультативні висновки (п82 - 90) та інші правила діяльності Суду. Регламент Суду постійно потребує перегляду у світлі практики Суду, яка постійно розвивається [27].

1.2 Періодизація процесу реформування ЄСПЛ

Європейський суд з прав людини формувався протягом тривалого часу. З самого початку ідеї створення ЄСПЛ перед Радою Європи постало питання про створення механізму контролю за дотриманням положень ЄКПЛ і органу, який би відповідав за виконання його судових рішень.

У первинній редакції Конвенція передбачала існування двох незалежних контрольних інстанцій: досудова - Європейська комісія з прав людини і судова - Європейський суд з прав людини. За такої системи індивіди не мали безпосереднього доступу до Суду. Їх скарги поступали спочатку до Європейської комісії з прав людини, яка розглядала їх за умови, що держава, проти якої подавалася скарга, спеціальною заявою визнала її юрисдикцію. За підсумками розгляду скарги Комісія складала доповідь, яка могла бути передана до Європейського Суду з прав людини. Для того, щоб останній міг розглянути справу, також вимагалось спеціальне визнання його юрисдикції з боку зацікавленої держави. Суд в своєму рішенні передбачав заходи відшкодування збитку державою що порушила права, передбачені у Конвенції, вимагав вжити процесуальні чи адміністративні заходи до порушників права в межах її юрисдикції, і затребувати від них певних дій, які би виправили такі порушення [33, с.296-297].

Так як Суд не здійснює функції національного суду та не уповноважений скасовувати або змінювати рішення національних судів, а отже не може безпосередньо втручатися в діяльність органу влади. До того ж робота Суду передбачала сесійні скликання в разі необхідності вирішення спору, тобто, це був орган, який працював на не постійній основі [4, с.35 – 36].

Перша сесія Європейського суду з прав людини відбулася 23-28 лютого 1959 року; першим головою Суду був лорд Арнольд Дункан Мак-Неер (Arnold Duncan McNair), британець; першим заступником голови був Рене Кассен (Rene Cassin), француз.

Справа «*Лоулесс проти Ірландії*» було першим рішенням міжнародної судової справи, що передбачало тлумачення міжнародного права прав людини. Справа стосувалася адміністративного тримання під вартою. Суд постановив, що порушення норм Конвенції при цьому не було.

За короткий час свого існування Суд набув великої популярності . Разом з тим навантаження великою кількістю справ не давали змогу вчасно

розглядати їх та виносити рішення. Тому протягом всієї діяльності Суду його структура, функції та повноваження не одноразово реформувалися. Так, Протокол № 2, який був підписаний 6 травня 1963 року і вступив в силу 21 вересня 1970 року надав повноваження Європейському суду з прав людини робити консультативні висновки на запит Комітету міністрів.

Подальші спроби реформування ЄСПЛ приходяться на 90ті роки минулого століття. Протокол № 9, який закріпив право безпосереднього звернення фізичної особи, неурядової організації, групи осіб до Суду був підписаний 11 листопада 1990 року. Після того, як на початок 1990-х років юрисдикцію Комісії і Суду визнали всі держави-учасниці Конвенції, 11 травня 1994 р. був підписаний Протокол № 11 до ЄКПЛ (набув чинності в 1998 р.), який об'єднав зазначені інстанції в єдиний юрисдикційний орган – Європейський суд з прав людини. Завдяки цьому об'єднанню ЄСПЛ набув статусу єдиного судового органу, який почав діяти на постійній основі. Ще одним із досягнень реформування стала зміна структури Суду, який тепер виконував свої обов'язки палатою у складі 7 суддів і Великою палатою у складі 17 суддів.

З початком нового, XXI століття, реагуючи на великий потік заяв до Суду постало питання розгляду їх іншими методами, щоб скоротити терміни їх вирішення (по суті прийняття рішення могло розтягуватися на 5 і більше років). З 2004 року Суд почав виносити пілотні рішення, суть яких полягала у виявленні системних проблем у законодавстві країни, що створювали системні порушення норм Європейської конвенції з прав людини. Ця процедура принесла розвантаження Суду: розгляд і рішення проводилися не за всіма справами, а вибірково за однією чи кількома, які мали системний характер. Також в практиці суду виносяться «квазі-пілотні». Ці рішення полягають в тому, що Суд вказує на системні порушення державою-відповідачем положень Конвенції, не вимагаючи при цьому офіційного обов'язку держави-відповідача прийняти загальні заходи в резолюції рішення.

Протокол №14 до Конвенції з прав людини, який був підписаний 13 травня 2004 року надав право суддям одноосібно відхиляти скарги; була спрощена процедура прийнятності заяви (комітет з трьох суддів) та збільшено термін перебування судді на посаді до 9 років. План дій, який мав би продовжити вирішення проблеми розвантаження Суду був представлений 18-19 лютого 2010 року в місті Інтерлакен (Швейцарія), де було ухвалено Інтерлакенську декларацію з реформування Європейського суду з прав людини, в якій передбачено стандарти Суду для винесення ним «пілотних рішень»; забезпечення ефективності Суду по скороченню процедури внесення змін і доповнень до Європейської Конвенції з прав людини. Важливим для подальшого реформування стало визначення заходів щодо скорочення кількості повторюваних заяв, які надходять до Європейського суду.

Наступне реформування ЄСПЛ відбулося з підписанням Протоколу № 16 до Конвенції 20 червня 2014 року. За цим протоколом було розширено консультативну юрисдикцію Європейського суду з прав людини, наділивши вищі судові установи країн – учасниць правом звертатися до ЄСПЛ з метою надання Судом консультативних висновків з ключових питань, щодо тлумачення або застосування прав і свобод, визначених Конвенцією або протоколами до неї, та визначив порядок розгляду таких звернень. Питання про необхідність видання консультативного висновку вирішує колегія у складі п'яти суддів Великої Палати ЄСПЛ. Водночас Комісар Ради Європи з прав людини та Висока Договірна Сторона, судова установа якої звернулася із запитом, мають право подавати письмові зауваження і брати участь у слуханнях щодо розгляду запиту. Консультативні висновки ЄСПЛ не мають обов'язкової сили, а відтак вони швидше за все матимуть рекомендаційний, дорадчий характер (стаття 5 Протоколу № 16). Протокол № 16 до Конвенції вступив в дію 1 серпня 2018 року. Приєднання України до Протоколу №16 мало б стати достатньо знаковою подією, оскільки Україна знаходиться у списку передових держав-респондентів у ЄСПЛ. Також важливим є те, щоб

держава або учасники судового процесу не використовували механізм звернення за консультованими висновком для затягування вирішення справи. У зв'язку з цим, необхідно розробити відповідні зміни до чинних процесуальних кодексів України. Зокрема, у них залишається невизначеним порядок та право сторони (учасника) процесу звертатися до Верховного суду з клопотанням про звернення за консультаційним висновком до Європейського суду, обов'язок Верховного суду зупинити провадження до моменту отримання консультативного висновку [35].

1.3 Правова природа ЄСПЛ: міжнародно-правові та наднаціональні аспекти

Правова природа ЄСПЛ неоднозначно описується в юридичній літературі та оцінюється теоретиками та науковцями. Немає конкретної чіткої відповіді на це питання а ні в Регламенті Суду, а ні в Конвенції та Протоколах до неї. Саме тому науковці та фахівці трактують це поняття по різному: одні називають що правовою природою Суду є акти тлумачення Конвенції; інші визначають її як прецедент, треті як правозастосовні акти, а деякі наголошують на комплексному характері.

Але всі ці акти приймає сам Суд, тобто це його процедура, його рішення, а ось правова природа ЄСПЛ, як певної інституції, має дуже особливий специфічний характер, який полягає в тому, що міжнародне право виходить з того, що ще зовсім недавно (в ХХ столітті) його суб'єктами вважалися суто держави, міжнародні організації, народи та нації, які борються за самовизначення. Фізичні особи ніколи не вважалися суб'єктами міжнародного права.

Тому, на відміну від традиційного міжнародного права, ЄСПЛ уперше передбачила, що приватним особам надається статус суб'єктів міжнародного права (згідно зі ст. 34 ЄКПЛ, приватні особи можуть подавати до Європейського суду з прав людини індивідуальні заяви про порушення державою-учасницею встановлених Конвенцією прав). Для ефективного

захисту прав людини держави добровільно підпорядковуються певному зовнішньому контролю [33, с.295].

Як відомо, Європейський Суд з прав людини за своєю суттю є юридичним органом у сфері міжнародного захисту прав людини (ст. 32 ЄКПЛ). Звертаючись до нього фізична особа чи група таких осіб набуває права суб'єкта міжнародного права. В наслідок того, що рішення Суду мають прецедентний характер, а держави – члени Конвенції взяли на себе зобов'язання привести національні законодавства у відповідність до її норм можна вважати що, з одного боку, правова природа його має міжнародно-правовий характер. Адже Суд створений на підставі ЄКПЛ, що є суто міжнародним договором, діє в межах міжнародної організації (РС). В.А. Завгородній відзначає, що правова природа Європейського суду з прав людини це унікальне джерело права прецедентного характеру, тобто, це правова позиція чи судова практика, яка є обов'язковою для виконання державами – членами Конвенції. [11, с.19].

Права людини зазначені в Конвенції мають загальний характер, тому, справжнє їх значення з'ясовується лише після їх тлумачення і застосування в рішеннях Суду. Конвенція, що спрямована на захист прав людини, вимагає тлумачення й застосування її положень так, щоб зробити передбачені в ній гарантії практичними та ефективними. Відповідно до ч. 1 статті 32 Конвенції, тлумачення її норм віднесено до виключної компетенції Суду, що в свою чергу пояснює його правову природу: прецедентна практика Суду становить офіційне міжнародне тлумачення Конвенції.

При цьому слід зазначити, що судові прецеденти ЄСПЛ виступають джерелом права, а судові рішення національних судів не належать до системи правових джерел, адже, відповідно до загального правила, вони не утворюють нових норм, а лише застосовують чинне право. Тому можна сказати, що справи ЄСПЛ офіційно не визнаються прецедентами, але виступають єдиним джерелом тлумачення Конвенції. Тобто, правова природа рішень ЄСПЛ являє собою дещо середнє між прецедентним правом у його

традиційному розумінні та сформованою на континенті традицією послідовної правозастосовчої діяльності.

Так, Н.Ю. Задирака наголошує, що рішення Європейського суду з прав людини мають умовний прецедентний характер. Варто не забувати, що прецедент як джерело права має містити обов'язкову правову норму поведінки, яка забезпечується примусом. ЄСПЛ не має такої правової норми, адже він застосовує тільки норми Конвенції та Протоколів до неї, і саме правотворча діяльність суперечила б самій Конвенції [11, с.20-21].

Більшість вітчизняних та зарубіжних юристів визначають, що Суд має подвійну правову природу: крім міжнародно-правової, правова природа ЄСПЛ має наднаціональний аспект, який полягає в тому, що до Суду мають доступ фізичні особи, а держави взяли зобов'язання виконувати його рішення щодо виплати компенсації та інших виплат, якщо Суд визнає державу винною в порушенні прав людини. Також держави зобов'язані привести в відповідність національне законодавство, якщо Суд визнає, що певні нормативні акти сприяють порушенню прав людини відповідно до норм Конвенції. Саме така правова природа має наднаціональний аспект, а не міжнародний, оскільки міжнародні судові установи таких повноважень раніше не мали.

Е.В.Шишкіна наголошує що правовим інструментом, для впровадження концепції заборони неналежного поведження з людиною, є рішення Суду, які за своєю природою можуть бути або юридично-теоретичними, або правозастосовними. Зовнішня характеристика цих рішень виражена у акті, а внутрішня у змісті. Як акти роз'яснення розглядає рішення Суду і С.Є. Федик, який зазначає, що вони можуть бути: 1) офіційним тлумаченням стосовно вирішуваної Судом конкретної справи, оскільки вони є формально обов'язковими до виконання лише її сторонами; 2) неофіційним нормативним тлумаченням: а) для країн-відповідачів у процесі вирішення ними подібних справ на національному рівні; б) при застосуванні рішень

Євросуду у внутрішній юридичній практиці інших держав-учасниць; в) стосовно подальшої практики право тлумачення самого ЄСПЛ [39].

Наднаціональне право сформувалося через органи, які були поза національними. До таких органів відносяться і суди, які виступають в якості вирішення міжнаціональних спорів. Європейський суд з прав людини також виступає у статусі наднаціонального – це юридичний орган, що впроваджує в життя наднаціональні норми Конвенції. За своєю правовою природою Суд не є підконтрольним будь - якій структурі, здійснює свої повноваження напяму, хоча й належить до Ради Європи, але не є її органом. Суд є моніторинговим органом ЕКПЛ. При цьому свій Регламент Суд також приймає самостійно, що ще раз стверджує про його незалежність від інших міжнародних та національних органів. Деякі автори вважають, що ЄСПЛ не є наднаціональним судовим органом та не вбачають в ньому повноважень, які б створювали наднаціональний правопорядок. Основою таких аргументів їх бачення є те, що Конвенція, згоду на яку держави підписували добровільно є міжнародним договором.

Іншим аргументом цих авторів є те, що Суд звертається до норм національного законодавства та національної судової практики. Взагалі цьому не важко заперечити: не дивлячись на те, що ЄСПЛ створений за нормами та засобами міжнародного права, його повноваження характерні наднаціональній структурі. Свідченням того що Суд є наднаціональним органом є й те, що своїми ухвалами він зобов'язує державу, що порушила норми Конвенції не тільки компенсувати збитки позивача, а й усунути причини, що призвели до таких порушень.

Не дивлячись на те, що ЄСПЛ немає контрольних повноважень (ними наділений Комітет Міністрів), його рішення (особливо «пілотні») розраховані на певну нормативно -правову реакцію з боку держав -учасниць щодо усунення зазначених у рішенні системних недоліків у їх законодавстві та судовій практиці. Таким чином над національність Суду не виконує національних функцій регулювання, а тільки спонукає до виконання таких

дій з боку національних органів. Такі національні органи є механізмом, тобто виконавчим органом рішень ЄСПЛ. Варто зазначити, що таким механізмом є не тільки національні суди, а також інші виконавчі органи [6, с 39 – 41].

Прикладом може слугувати прийнятий 5 червня 2012 року Закон України № 4901-VI «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», який став реакцією на необхідність запровадження заходів загального характеру [26]. Ще один приклад, який передбачає можливість повторного розгляду справи адміністративним органом без опосередкування рішенням національного суду це ст. 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [25].

Після допущення прямого звернення до Суду громадян та їх об'єднань ЄСПЛ отримав ще одну важливу функцію врегулювання відносин між державою - членом Конвенції і приватною особою (незважаючи на те чи є особа є громадянином держави, проти якої позивається чи ні). Такі спори не носять характер міждержавних, їх не можна вважати і міжнародними (навіть якщо вважати фізичну особу суб'єктом міжнародного права, вона немає властивості міжнародно -правових зобов'язань та відповідальності). Отже, вирішуючи такі спори Суд виступає як орган наднаціональної юрисдикції. Це стверджує про те, що за правовою природою ці спори є наднаціональними, а ЄСПЛ, який вирішує ці спори має характер наднаціонального міжнародного Суду. Саме вирішальним чинником наднаціональної юрисдикції Суду є відносини між державою та індивідом без іноземного суб'єкта. В таких рішеннях ЄСПЛ впливає на внутрішній правопорядок, прямо зобов'язуючи державні органи виконувати їх, при цьому не маючи повноважень самостійно скасовувати норми національного законодавства [6, с. 42 – 44].

Ще однією ознакою наднаціональної юрисдикції Суду є прояв «автономного» підходу розуміння правових термінів та понять, які незалежні від національних (норми Конвенції різняться за змістом від національних). Так, наприклад, практика Суду включає до «неурядових організацій» крім громадських організацій ще й юридичних осіб приватного права, що є

відмінним від міжнародного права. Цей підхід є також над системним, який здійснюється поза системами загального та континентального права. Норми Конвенції різняться від норм держав – учасниць і тому вони діють у тому вигляді, як їх тлумачить Суд. Автономний підхід, що втілюється у правових позиціях та застосовується в прецедентній практиці ЄСПЛ є щось середнє між континентальною системою та англійським прецедентом. Варто визнати, що саме Конвенція виступає в ролі наднаціонального закону, а її норми тлумачить Суд і також є наднаціональним [6, с 44 – 45].

Ось тому правова природа ЄСПЛ є особливою і має подвійний характер, який притаманний тільки цій міжнародній судовій установі.

Таким чином, підбиваючи підсумки, можна зазначити, що питання захисту прав людини піднімалося протягом багатьох століть. Історичними передумовами створення ЄСПЛ були руйнівні дві світові війни. Причиною створення стало порушення прав після Другої світової війни що гарантувались на державному рівні, не гарантувались права які були закріплені в законодавчих документах країн. З прискореним розвитком цивілізації в XIX-XX століттях, з частими війнами міжнародне право запроваджувало різні методи вирішення цього питання – створювалися міжнародні та регіональні органи захисту прав людини. Так в 1920 році було створено «Лігу Націй»; в 1945 – ООН з Генеральною асамблеєю та Радою Безпеки; 1949 року – Раду Європи а в 1950 була заснована Європейська Конвенція захисту прав та основоположних свобод людини, на підставі якої в 1959 році було створено ЄСПЛ, який діє і сьогодні. За час свого існування структура, функції та повноваження Суду не одноразово реформувалися. Так, уже в 1963 році Суду були надані повноваження робити Консультативні висновки на запит Комітету Міністрів РЄ (Протокол №2 до Конвенції); в 1990 році Протоколом №9 було надано право безпосереднього звернення фізичних осіб, груп, недержавних організацій до ЄСПЛ; Протокол №11 від 11 травня 1994 року об'єднав Європейську комісію і Європейський суд з прав людини створивши єдиний судовий орган (Суд); Протокол №14 від 13 травня

2004 року ввів спрощену процедуру прийнятності скарги (одноосібне засідання); Протокол №15 від 24 червня 2013 року строк прийняття заяви зменшено з 6 до 4 місяців, вік на посаду суддів зменшено до 65 років; 20 червня 2014 року було підписано Протокол №16 розширив консультативну юрисдикцію ЄСПЛ наділивши Вищі судові інстанції країн – учасниць Конвенції правом звертатися за консультативними висновками з принципових питань.

Правова природа ЄСПЛ має змішаний подвійний характер, а саме: міжнародно-правова та наднаціональна правова природа. Саме такий подвійний аспект правової природи Суду вперше в міжнародній практиці надав змогу фізичним особам звертатися до міжнародної судової установи.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА ТА КОМПЕТЕНЦІЯ ЄСПЛ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1 Структура ЄСПЛ відповідно до Протоколу № 14

Європейський суд з прав людини є міжнародним судом, що базується в Страсбурзі. Він складається з сорока шести суддів, відповідно до числа держав - членів Ради Європи, які ратифікували Конвенцію про захист прав людини та основних свобод (до березня 2022 було 47 суддів і вперше в практиці було «вигнано» РФ з Ради Європи і звільнили суддю, представника цієї держави). Не дивлячись на те, що судді обираються з членів держав – учасниць, вони засідають в особистій якості і не представляють жодної держави. Під час розгляду заяв надає допомогу Реєстратура, яка складається в основному з юристів з усіх держав - членів (які відомі також як юридичні секретарі). Вони повністю незалежні від країн їх походження та не представляють ні заявника, ні держави [36].

Стаття 26 Конвенції передбачає створення в межах Суду трьох різних типів органів: комітетів, палат і Великої палати. Інколи, що відбувається дуже рідко, збирається пленум у складі 40 суддів (для визначення процедури у адміністративних справах) [36].

Комітет, до складу якого входить три судді, які призначаються однією з палат по черзі, може визнати неприйнятною або вилучити з реєстру справ індивідуальну заяву, якщо така ухвала може бути винесена без додаткового вивчення. Ці комітети встановлюють, чи дотримано термін 6 місяців при подачі скарги; чи повністю скористався позивач захистом у своїй країні. Вони одногolosно відхиляють недопустимі скарги. Кожна така ухвала є остаточною і особа, що звернулася із заявою, не може вимагати її перегляду. Така процедура комітету дає змогу розвантажити Суд від зайвих розглядів справ [29].

В травні 2004 року КМРЄ прийняв до Конвенції новий Протокол № 14. Розроблений Організаційним Комітетом з прав людини (ОКПЛ) план реформи Суду також був втілений в цьому Протоколі.

Пояснювальна Доповідь до Протоколу № 14 передбачає, що ця поправка надасть Суду більше можливостей щодо фільтрації скарг та дозволить йому присвятити більше часу розгляду по суті тих справ, які мають значне порушення прав заявника. Так, ст. 2 цього Протоколу внесла зміни до ст. 23 Конвенції, за якою передбачено зміну терміну повноважень суддів: шестирічний термін повноважень було змінено на дев'ятирічний, причому вони не можуть бути переобрані на наступний термін. Також повноваження судді обмежуються 70 річним віком. Посадові повноваження судді виконують доти, доки їх не замінять. Якщо на час заміни суддів в їх провадженні є справи, то вони мають довести їх до винесення рішення у тому ж складі суддів. Якщо суддя по якихось критеріях не відповідає займаній посаді то він може бути звільнений тільки в разі ухвалення рішення іншими суддями про його невідповідність. Така ухвала виноситься двома третинами складу суддів [29].

Після прийняття Протоколу №14 до Конвенції, який спростив процедуру прийнятності, Суд може засідати одноосібно, комітетами у складі трьох суддів, палатами у складі семи суддів і Великою палатою у складі сімнадцяти суддів. Одноособово суддя може визначати прийнятність чи не прийнятність скарги. Суддя, який засідає одноособово, не має права розглядати заяви проти держави, національним суддею якої він є (наприклад: український суддя в ЄСПЛ не може вирішувати, чи є справи проти України прийнятними чи ні). Наявність такої процедури продиктовано необхідністю: розгляд однієї справи в Суді останнім часом триває близько 6-8 років і саме питання прийнятності також розглядається через декілька років звернення особи до Суду. Розгляд суддею питання про прийнятність скарги одноособово сприяє скорішому розгляду скарг. При цьому важливим є те, що

даний суддя одноособово приймає рішення по неприйнятних скаргах, а ті, які на його думку, є прийнятними він передає на розгляд Палати.

Більша частина роботи ЄСПЛ виконується Палатами, яких в Суді налічується чотири і кожна складається з семи суддів (інколи Комітет Міністрів, за клопотанням пленарного засідання Суду, може зменшити на встановлений строк кількість суддів у палатах до п'яти). Для ефективної роботи при розподілі суддів враховуються наступні критерії: в кожній палаті мають бути представники різних держав, при чому враховуючи їх географічне положення (наприклад, в одній Палаті не можуть бути тільки судді північної частини Європи); обов'язковим є і представництво жінок. Важливим є також розподіл до різних Палат представників держав, з яких надходить найбільша кількість скарг, для рівномірного завантаження. Кожна Палата має свого президента та віце – президента. До семи суддів палати входить член палати за посадою, тобто суддя, якого обрали від зацікавленої держави-учасниці, для зручності розгляду справ. Ці палати розподілені на чотири секції по 10 суддів у кожній (за рахунок суддів, які не входять до складу палат). Ці секції дають змогу направляти скарги держави в ту палату, де засідає національний суддя. За цим принципом українські справи розглядаються в четвертій палаті, де засідає наш національний суддя.

Отже, Палата уповноважена розглядати лише ті справи, які були передані до неї. Палата, відповідно до статті 30 Конвенції, може відмовитись від своєї юрисдикції на користь Великої палати лише в трьох випадках: якщо справа, яку розглядає палата, порушує серйозне питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї; якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може призвести до результату, несумісного з рішенням, постановленим Судом раніше; якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти цього.

Велика Палата складається із сімнадцяти суддів та трьох підмінних суддів. До складу Великої палати входять також Голова Суду, заступники Голови, інші судді та Голови палат, яких визначено відповідно до Регламенту Суду. Голова, двоє заступників голови обираються на пленарному засіданні

строком на три роки, відлік якого починається з дня виборів керівництва Суду, передбаченого в 8 правилі Регламенту Суду. На Велику Палату покладаються дві функції: 1) Суд діє як перша інстанція у справах, де розглядаються питання тлумачення; 2) виступає в ролі суду другої інстанції. ЄСПЛ створив дві Великі Палати, які мають президента і двох віце – президентів. Розподіл суддів до окремої Великої Палати відбувається за тими ж критеріями, що і до Палат.

Велика Палата, як суд другої інстанції, має приймати рішення тільки в тому випадку, якщо фільтраційна комісія доведе, що дана справа має достатнє значення для того, щоб нею займалася Велика Палата. Протокол №11 та Процедура Європейського Суду вказують на те, що рішення має передаватися на розгляд до Великої Палати лише “як виняток”.

До структури ЄСПЛ ще варто віднести канцелярію, персонал якої також складається з держав – учасників Конвенції. Складається вона із секцій, в котрі входить 10 – 12 чоловік (секретарі та юристи), які розглядають справи проти певних держав. Контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини здійснює Комітет міністрів Ради Європи [32, с.79 – 82].

В компетенцію Суду входить: розгляд індивідуальних та міждержавних скарг поданих проти держав – членів РЄ. Його рішення є обов’язковими до виконання; тлумачення норм Конвенції про захист прав людини та основних свобод, що також є обов’язковими для національних судів та правоохоронних органів; визнання факту порушення прав людини за Конвенцією, владою чи посадовими особами країни - учасниці; присудження справедливої компенсації та встановлення факту масових чи системних порушень і у зв'язку, з цим зобов’язує державу - порушницю вжити заходів щодо їх виправлення. Визнаючи факт порушення Суд застосовує до держави відповідні санкції. Також, до компетенції ЄСПЛ належить надання консультативних висновків щодо тлумачення ЄКПЛ та протоколів до неї. Та не дивлячись на те, що ЄСПЛ виступає тим органом, що має здійснювати перевірку дотримання державами-членами Ради Європи прав та гарантій їх

забезпечення, що передбачені Конвенцією, він не є вищою інстанцією відносно національних судів і не перевіряє законність їхніх рішень. Він не наділений повноваженнями скасовувати чи змінювати рішення національних судів [21].

2.2 Юрисдикція ЄСПЛ

Пройшовши більш як 60 річний шлях свого існування та перетворення за рахунок Поправок до ЄКПЛ, які автоматично вносили поправки в діяльність Суду, його юрисдикція на сьогоднішній день значно розширилася. Відповідно до положень ст.32 Конвенції, юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всі питання, що стосуються роз'яснення та використання Конвенції і протоколів до неї при розгляді Судом міждержавних справ (ст.33), індивідуальних справ (ст.34) та дачі консультативних висновків за запитом Комітету Міністрів (ст.47). Маючи статус міжнародного судового органу юрисдикція Суду розповсюджується тільки на держави, що є членами Ради Європи і ратифікували Конвенцію з прав людини та основоположних свобод. Основне його завдання полягає в забезпеченні дотримання норм Конвенції державами учасницями Ради Європи. Варто відзначити і те, що це перший міжнародний судовий орган, який розглядає індивідуальні скарги, які подають фізичні та юридичні особи. Андріанов К. у своїй праці вказує, що юрисдикція Європейського суду з прав людини виокремлює його, як основний елемент контрольного механізму Конвенції щодо інших міжнародних судових органів; саме особливості юрисдикції Суду визначають його місце та роль у системі міжнародних інститутів та у системі інституційного механізму Конвенції та Ради Європи зокрема [17, с.46-47].

Ця його особливість характеризується тим, що до юрисдикції ЄСПЛ входить розгляд як міждержавних, так і індивідуальних справ. Так, згідно ст.33 ЄКПЛ, Суд приймає рішення по питаннях порушення Конвенції Високою Договірною Стороною на підставі скарги іншої Договірної Сторони, тобто розглядає міждержавні справи. Згідно зі ст.34 Конвенції Суд

приймає індивідуальні заяви від будь якої особи, неурядової організації, чиї права, закріплені в Конвенції або в Протоколах до неї, були порушені Високою Договірною Стороною. Важливо знати, що Суд самостійно вирішує усі спірні питання щодо своєї юрисдикції, відповідно до п.2 ст.32 Конвенції [1].

Маючи гнучку юрисдикцію, Суд набув більше свободи для ефективного забезпечення захисту прав людини при розгляді конкретної справи. Таким чином, важливість юрисдикції Суду полягає в тому, що вона об'єднує два раніше не сумісні елементи - міждержавний та індивідуальний, що дає змогу доступу до нього не тільки урядам держав, а й фізичним особам, їх об'єднанням, неурядовим організаціям. Важливим є і те, що при розгляді індивідуальної справи, особа та уряд з процесуальної точки зору є практично рівними. Варто зазначити те, що розгляд індивідуальних заяв не має політичного аспекту, а метою Суду при цьому є встановлення відповідності норм національного законодавства до норм Конвенції в сфері захисту прав людини. А так, як Суд немає наднаціональної юрисдикції (не може самостійно забезпечувати права людини на національному рівні), то його юрисдикція полягає в тому, щоб за допомогою контрольного механізму забезпечити ефективні засоби притягнення до відповідальності держави за порушення прав людини. Одним з таких засобів є те, що при встановленні Судом порушення прав людини за нормами ЄКПЛ держава зобов'язана внести зміни до таких правових норм на національному рівні. Сам Суд не вносить таких змін до національного законодавства та не може вказувати державам, яким чином це треба робити. Це є правом самої держави знайти спосіб, який би забезпечив виправлення даного порушення та запобіг повторам його в майбутньому. Важливим моментом в юрисдикції Суду є те, що він не контролює відповідність норм держави до норм Конвенції в загальному їх обсязі, а визначає порушення тієї чи іншої норми або відсутність такого порушення в конкретній справі (якщо не брати до уваги системні порушення) [5, с.119].

Як приклад цього може слугувати рішення Суду у справі «Соціалістична партія та інші проти Туреччини» від 25 травня 1998 року. Суд визнав порушення урядом Туреччини ст.11 Конвенції (Свобода зібрань та об'єднань) та все ж не анулював рішення Конституційного суду Туреччини про розпуск Соціалістичної партії частково задовольнивши грошову вимогу заявників [19, с.104-105].

Слід зазначити, що юрисдикції Європейського Суду притаманний субсидіарний характер, який використовується тільки в межах Конвенції (правовий принцип, згідно з яким особа звертається до Суду лише в тому разі, якщо його рішення є ефективнішими за відповідні заходи на національному рівні). Субсидіарність є проявом діяльності Суду, який своїми рішеннями тільки створює додаткові гарантії захисту прав і свобод людини. Пряме виконання зобов'язань по захисту прав людини належить самим державам-учасницям Ради Європи, які ратифікували Конвенцію [1].

Юрисдикція ЄСПЛ не обмежується тільки тлумаченням та застосуванням норм Конвенції під час розгляду справ. Згідно зі ст.47 Конвенції та ст.1 Протоколу №2 до неї до компетенції Суду входить надання консультативних висновків на запит Комітету Міністрів Ради Європи. Такі висновки пов'язані з роз'ясненням Конвенції і Протоколів до неї, але не розповсюджуються на питання щодо змісту і обсягу прав, що зазначені у I розділі Конвенції та на інші питання, які може розглянути Суд і Комітет Міністрів внаслідок будь – якого провадження, порушеного згідно з Конвенцією. Після реформи 1998 року Комітет Міністрів втратив юридичні повноваження контрольного механізму, проте юрисдикція Суду щодо надання консультативних висновків залишилася (ст. ст.47 – 49 Конвенції у редакції Протоколу № 11). Порядок надання таких висновків описано в ст.ст.82 – 90 Регламенту Суду. Звичайно обсяг питань, які підлягають наданню консультативних висновків, значно зменшився.

Таким чином юрисдикція Суду включає: 1) розгляд і розв'язання індивідуальних скарг від фізичних осіб, неурядових організацій чи груп приватних осіб;

2) розгляд міждержавних справ - їх має право порушувати кожна держава-учасниця Конвенції проти іншої держави-учасниці відносно будь-якого порушення її положень;

3) винесення консультативних висновків за запитом Комітету міністрів Ради Європи [5, с.119].

Крім цього ЄСПЛ має юрисдикцію в часі (*ratione temporis*), широку юрисдикцію за колом суб'єктів (*ratione personae*) та територіальну юрисдикцію (*ratione loci*).

Компетенція Суду в часі визначається датою набрання чинності Конвенції для держави відповідача в справі. Такий термін відраховується не від дати набрання чинності Конвенції, а від дати, коли було передано Генеральному секретареві Ради Європи ратифікаційний документ на зберігання. Якщо скарга подана до цієї дати, то Суд не бере її до розгляду, за виключенням деяких випадків, до яких відноситься дата рішення національних судів та яким було саме порушення (якщо воно довготривале та продовжується і після набрання чинності Конвенції).

Так у справі *«Лоїзідо проти Туреччини»* турецький уряд наполягав на тому, що «реприватизація власності» почалася в північній частині Кіпру в 1974 році та відповідно до статті 159 Конституції Турецької республіки Північний Кіпр набула незворотної форми з 7 травня 1985 року. За його твердженням Лоїзиду перестала володіти своїм майном до того, як Туреччина визнала юрисдикцію ЄСПЛ в 1990 році. На що Суд зауважив, що створення Турецької республіки Північного Кіпру (ТРПК) юридично не визнано, як державу відповідно до міжнародного права, саме Республіка Кіпр залишається єдиним легітимним урядом Кіпру. Суд не надав юридичного значення ст.159 Конституції ТРПК щодо норм Конвенції, а жоден інший факт, повідомлений Туреччиною чи встановлений Судом, не звказує, що

заявниця втратила право власності на землю, а отже її слід вважати законною власницею згідно зі ст. 1 Першого протоколу і ст.8 Конвенції. Враховуючи це порушення не може бути відхилено Судом у часі, так як справа стосується триваючого порушення, яке почалося до визнання Туреччиною компетенції ЄСПЛ і продовжується на момент розгляду справи [17, с.60].

Відповідно до положень ст. 58 Конвенції кінцевим проміжком часу юрисдикції Суду для держави-учасниці визначається з моменту денонсації (розрив договору шляхом повідомлення державою про припинення його дії) Конвенції, що відбувається через п'ять років з моменту набрання чинності Конвенції та через шість місяців після офіційного звернення до Генерального секретаря Ради Європи. Але навіть припинення дії юрисдикції Суду не звільняє цю державу від взятих зобов'язань Конвенції щодо будь-якого порушення, яке було вчинене до дати набрання дії денонсації. Відповідно до положень Конвенції, Суд не розглядає подані заяви щодо фактів порушення прав людини, які відбулись до моменту набрання чинності Конвенції для держави-відповідача [2].

Так, 28 лютого 2022 року Європейський суд з прав людини отримав запит Уряду України проінформувати Уряд Російської Федерації про термінові тимчасові (забезпечувальні) заходи, відповідно до правила 39 Регламенту Суду, у зв'язку з «масовими порушеннями прав людини, які вчиняються російськими військами в ході військової агресії проти суверенної території України». Запит було зареєстровано за заявою № 11055/22 «Україна проти Росії (X)», і розглянуто Головою Суду 1 березня 2022 року [2].

Для запобігання таким порушенням Суд, застосовуючи статтю 39 Регламенту, вирішує наказати уряду Росії утриматись від військової агресії щодо цивільного населення та цивільних об'єктів, у тому числі житлових приміщень, автомобілів екстрених служб та інших, що особливо охороняються, а також забезпечити безпеку медичних закладів, особового складу та аварійно-рятувальних служб, де ведуться бойові дії та на

окупованих територіях. Суд також вирішив негайно повідомити про зазначені заходи забезпечення позову Комітет міністрів Ради Європи [10].

Оскільки Росія проігнорувала цей наказ, то відповідно до вищезазначеного вона має вийти з Ради Європи і 16 березня було ухвалено рішення про виключення Росії з її складу. Після винесення рішення Судом уряд Росії вирішив діяти на випередження і заявив про вихід з Ради Європи та денонсацію ЄКПЛ протягом 6 місяців.

Що це значить для України? Чи буде продовжено розгляд справ і чи зможе Україна продовжити скаржитись на Росію? Так як розгляд справ проти Росії вже був розпочатий то ЄСПЛ має завершити розглядати їх навіть, коли пройде період денонсації ЄКПЛ, адже розгляд цих справ було розпочато коли Росія була підписантом ЄКПЛ [7].

Широкою є юрисдикція Суду за колом суб'єктів яка розповсюджується на міждержавні справи та на справи, які вирішуються за індивідуальними заявами відповідно до ст.33 та ст.34 Конвенції. Ратифікувавши Конвенцією з прав людини та основоположних свобод, держави автоматично погоджуються на юрисдикцію Суду вирішувати справи щодо дотримання норм даної Конвенції та Протоколів до неї (кожна держава-учасниця може подати до Суду заяву про порушення іншою державою-учасницею зазначених норм).

Суд при розгляді міждержавних справ користується дещо більшою компетенцією ніж любий міжнародний суд, який вирішує право на дипломатичний захист. Така юрисдикція побудована на тому, що Конвенція надає державам досить широкі можливості для подання заяв до Суду. Такі заяви подаються незалежно від того, громадянство якої держави мають потерпілі (навіть якщо вони є особами без громадянства). Дипломатичний захист немає таких переваг, тому що він передбачає можливість однієї держави порушити справу проти іншої держави у міжнародному суді лише в тому разі, коли вона сама є об'єктом порушення або таким об'єктом є її громадянин чи група громадян, чії права, на її думку, були порушені за

міжнародним правом. Таким чином дипломатичний захист вимагає зв'язку у вигляді громадянства для права держави висувати вимоги на міжнародному рівні від імені індивіда чи групи осіб. Отже, можна стверджувати, що Суд має ширшу юрисдикцію за колом суб'єктів ніж будь який інший міжнародний суд при розгляді справ щодо захисту прав людини.

Стаття 33 Конвенції підкреслює спрямованість на односторонні зобов'язання держав-учасниць гарантувати права та свободи усіх осіб, які знаходяться на їх територіях. Щодо індивідуальних заяв то вони можуть подаватись проти будь-якої держави-учасниці. До реформи 1998 року юрисдикція контрольних органів Ради Європи розглядати індивідуальні заяви носила факультативний, тобто не обов'язковий характер. Тільки після прийняття Протоколу №11 до Конвенції юрисдикція Суду набула обов'язкового характеру щодо розгляду індивідуальних заяв (ст.34 Конвенції)[17, с.59 - 65].

Територіальна юрисдикція Суду в контексті положень ст.1 Конвенції тісно пов'язана з територією держав - учасниць, але не завжди обмежується суто нею. Тому на практиці Суд використовує екстериторіальний принцип визначення юрисдикції. При розгляді справи Суд вивчає факти територіальної приналежності, до яких може застосовуватися Конвенція. Такими територіями є насамперед національні території держав-учасниць, а також території, за які держави-учасниці відповідальні за міжнародними відносинами. Так, при розгляді справи *«Ілашку та інші проти Молдови і Росії»* про порушення Молдовою та Росією норм ЄКПЛ через дії уряду невизнаної Придністровської республіки (рішення від 8 липня 2004 року) Суд розцінив заяву, що зробила Молдова при ратифікації Конвенції про неможливість здійснювати контроль над територією Придністров'я, яка була зроблена згідно ст. 57 Конвенції (застереження) як таку, що в даному випадку немає сили. Суд вказав на те, що неможливість здійснювати контроль над Придністров'ям не позбавляє Молдову від відповідальності за дотримання норм Конвенції на даній території. Саме Молдова мала б

продовжувати гарантувати права, які передбачені в Конвенції на території Придністров'я, залучивши при цьому інші держави та міжнародні організації та застосовуючи інші доступні засоби. Російська Федерація також має нести відповідальність за недотримання норм Конвенції через підтримку сепаратистів у Придністров'ї здійснюючи військову, політичну та економічну допомогу їм. Водночас зі ст.1 Конвенції випливає, що територіальна юрисдикція Суду не обмежується національними або іноземними територіями держав-учасниць Договірні сторони зобов'язані гарантувати закріплені у Конвенції права будь-якій особі, на яку поширюється їх юрисдикція, незалежно від того, знаходиться вона на національній території чи за кордоном. До території держави, відповідно до норм міжнародного права, відносять і ті об'єкти, що прирівнюються до державної території (кораблі, літаки, посольства та інші). А тому під юрисдикцію держави підпадають дії посадових осіб держави на території іншої держави. Отже, територіальну юрисдикцію Суду можна визначити як сукупність територій держав-учасниць Конвенції, а також територій, за міжнародні відносини яких вони відповідають [5, с.120].

Отже, Європейський суд з прав людини є одним із міжнародних правозахисних інститутів з захисту прав людини, який своїми рішеннями та рекомендаціями має вплив на становлення, реформування національних правозахисних систем, надаючи допомогу національним судам в прийнятті рішень, які при цьому застосовують практику ЄСПЛ. Юрисдикція суду поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї при вирішенні справ, які передаються йому на розгляд .

2.3 Порядок звернення та види ухвалених рішень ЄСПЛ

Так як ЄСПЛ засновано Конвенцією, в якій встановлено перелік прав і свобод, то завданням Суду є забезпечити дотримання державами – учасницями гарантій взятих ними зобов'язань. Тому, перед тим як звернутися до Суду фізична чи юридична особа, наприклад компанія або

асоціація, мають добре бути ознайомлені з: випадками, в яких можна звертатись до Європейського суду з прав людини; правами, які охороняються у відповідності з Конвенцією та Протоколами до неї та що забороняється нею; хто має право на подачу звернення. Отже, позивач, ознайомлений з правилами подачі заяви, знає, що звернення можуть направлятись до суду у разі порушення державами - членами прав і гарантій, які закріплені в Конвенції або в її Протоколах. Безпосередньо потрібно знати які саме права знаходяться під захистом Конвенції, це в першу чергу: право на життя; право на свободу та особисту недоторканність; право на справедливий судовий розгляд у цивільних і кримінальних справах; право на повагу до приватного та сімейного життя; право на свободу вираження поглядів та свободу думки, совісті і релігії; право на мирне користування власністю та інші. Крім захисту прав в Конвенції та Протоколах до неї забороняється, зокрема, наступне: катування і нелюдське, або таке, що принижує гідність поводження чи покарання; рабство та примусова праця; безпідставні та незаконні затримання; дискримінація у здійсненні прав і свобод; смертна кара та інші. Порушення саме цих прав та застосування заборонених методів поведінки державою – учасницею дають підстави звертатися до ЄСПЛ [14].

Одним з головних питань полягає в тому, хто має право на подачу звернення і якого порядку при цьому потрібно дотримуватися? Суд може розглядати тільки заяви від осіб, організацій та підприємств, які стверджують, що їхні права, гарантовані Конвенцією з прав людини, були порушені. Не мають права звертатися до цієї інстанції представники державних органів. При подачі заяви не обов'язково бути громадянином однієї з держав, пов'язаних з Конвенцією, але порушення, зазначене в заяві, мало бути здійснено в межах юрисдикції однієї чи кількох держав - членів. Так, наприклад, заяви до ЄСПЛ, пов'язані з порушенням прав людини на не підконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей в зоні проведення бойових дій, подаються заявниками одночасно проти Росії, яка має там безпосередній ефективний контроль так і проти України за якою

залишаються зобов'язання відповідно до статті 1 Конвенції. Звертаючись до Суду важливо знати, що він приймає лише скарги, які містять порушення норм Конвенції органами владних структур (наприклад, урядом, парламентом, судом, прокуратурою тощо) однієї з держав – учасниць. Суд не розглядає заяви, спрямовані проти приватних осіб або недержавних інституцій. Надзвичайно важливо, щоб перед зверненням до Суду заявник спочатку звернувся до національних судів, яким підсудна справа, включаючи відповідну вищу судову інстанцію, для захисту своїх прав. Йдеться про проходження всіх ступенів системи правосуддя в країні заявника. Тільки після того, як пройдено всі інстанції національного захисту, рішення яких були не задовільними, готується подання скарги до Європейського Суду.

Відповідно до пункту 1 статті 35 Конвенції, Суд приймає заяви до розгляду лише після того, як були використані усі внутрішні засоби юридичного захисту. Для пред'явлення заяви встановлений термін шість місяців з моменту винесення остаточного внутрішнього судового рішення (для України – постанови Верховного Суду) або органом влади, до компетенції якого належать питання, які є підставою для подачі заяви до Суду. Важливо відзначити, що якщо Судом було визнано, що документи додані до заяви не в повному обсязі, то подача додаткових документів можлива лише до спливу шестимісячного строку. Отже, якщо додаткові необхідні документи до заяви були подані з пропусшенням шестимісячного строку та з відсутністю підстав для пропусшення такого строку, Суд відмовляє в прийнятті такої заяви. Шість місяців відраховується з моменту ознайомлення заявника або його адвоката з остаточним судовим рішенням після оскарження на національному рівні, або з моменту скоєння порушення, якщо воно не мало ефективного юридичного захисту на національному рівні. Відлік шестимісячного строку закінчується після того, як Судом було отримано першого листа від заявника зі змістом порушення, на яке він має намір подати заяву до Суду.

Такі порушення можуть вміщувати питання щодо тортур і жорстокого поводження з ув'язненими; щодо недоліків в національному судочинстві; щодо поваги до приватного життя; щодо конфіскації майна та житла та багато інших. Надіславши листа до Суду та надавши чіткі деталі скарги, заявник отримує формуляри заявки, які повинні бути заповнені. Згідно з положеннями правила 47 Регламенту Суду, в заяві необхідно вказати ім'я, дату народження, громадянство, стать, професію та адресу фізичної особи – заявника; дату реєстрації, офіційний реєстраційний номер та адресу юридичної особи – заявника; ім'я, професію та адресу представника, якщо такий наявний; вказати на державу-відповідача; надати стислий виклад фактів та суті скарги; зазначити права, гарантовані Конвенцією або протоколами до неї, які, на думку заявника, були порушені; назвати національні засоби юридичного захисту, які були використані; зазначити всі рішення судів (або інших державних органів) у справі, та вказати дату кожного рішення та органу, який його виніс, а також коротку інформацію про зміст цього рішення. До листа необхідно додати копії таких рішень (Суд не повертає надіслані йому документи, тому необхідно надсилати виключно копії, а не оригінали). Правило 45 Регламенту Суду вимагає, щоб заява була підписана позивачем, або його представником. Якщо заявник бажає звернутися до Суду через адвоката або іншого представника, то має додати до формуляра заяви довіреність, яка б уповноважувала його діяти від імені позивача. Представник юридичної особи (підприємства, об'єднання, і т.д.) або групи осіб повинен підтвердити свої юридичні повноваження представляти заявника. Представник повинен володіти однією з офіційних мов Суду (англійською або французькою) [14].

Заявник повинен вкластися в той обсяг, який передбачено формуляром заяви. Якщо це неможливо, заявник може додатково навести свої аргументи щодо фактів та стверджуваних порушень на окремих аркушах і додати їх до заяви. Заявники, які не бажають, щоб їхню особу було розкрито, повинні зазначити про це в заяві та належним чином це обґрунтувати. Суд може

присвоїти заяві статус анонімної або ж самостійно прийняти рішення про надання такого статусу.

Датою подачі заяви вважається дата відправлення на адресу Суду. Щоб бути впевненим, що строку подачі скарги дотримано, важливо врахувати час пересилки цього документа. Датою відправлення Суд визначає дату поштового штемпеля, який стоїть на конверті зі скаргою. Заява може бути направлена поштовим зв'язком, факсом чи кур'єрською доставкою (якщо відсилається електронною поштою або факсом, то має бути обов'язковий дубляж її звичайною поштою) [14].

Якщо заявник дотримався всіх формальних та процесуальних вимог, то його заява, після того як її отримав Секретаріат ЄСПЛ, отримує подальший розвиток. Секретаріат відкриває справу та призначає їй номер, на який заявник повинен посилатися в подальшому. Саме номер заяви є ключем до отримання відомостей про стадії розгляду справи. Коли номер загублений або не було отримано лист від ЄСПЛ з даним номером, можна здійснити пошук за прізвищем заявника, найменуванням організації. Можливо Секретаріат може звернутися за додатковою інформацією, документами чи роз'ясненнями, пов'язаними із заявою. Тому позивач має своєчасно і сумлінно відповідати на листи Секретаріату Суду і надавати затребувані документи чи інформацію. В іншому разі розгляд заяви припиняється і розцінюється це, як незацікавленість позивача у продовженні розгляду справи в Суді. Якщо надані заявником матеріали самі по собі є достатніми для того, щоб встановити, що заява є неприйнятною або повинна бути видалена зі списку справ Суду, заява передається судді, який засідає одноособово і який її розглядає.

Рішення ЄСПЛ мають певну структуру. Зокрема, Суд ухвалює два типи рішень: 1) власне, чи безпосереднє рішення (англ. – judgment), в яких констатується наявність або відсутність порушення положень Конвенції чи Протоколів до неї; додаткові рішення щодо справедливої сатисфакції, якщо це питання не було вирішено в рішенні щодо наявності чи відсутності

порушення. 2) ухвали (англ. – decision) щодо прийнятності або вилучення справи з реєстру справ Суду. Це означає, що Суд спочатку вивчає питання про прийнятність заявки. Якщо в заяві міститься кілька скарг, то Суд може оголосити одну або декілька з них прийнятним а інші відхилити [23].

Рішення про визнання заяви або скарги неприйнятними є остаточним і не підлягає перегляду. Так, Суд відмовив РФ у справі про прийняття запобіжних заходів до України. Росія 22 липня 2021 року звернулася до ЄСПЛ з позовом проти України на підставі статті 33 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Москва у цій скарзі покладає відповідальність на владу України «за загибель мирного населення» на Донбасі, «придушення свободи слова», «блокування Північно-Кримського каналу як основного джерела прісної води для мешканців Кримського півострова», «політику дискримінації російськомовного населення» тощо. Суд постановив відхилити клопотання згідно зі статтею 39 Регламенту Суду, оскільки вона не вказує на ризик непоправної шкоди основним правам, передбаченим Європейською конвенцією з прав людини. Суд розгляне питання "по суті" - тобто, він буде визначати, мало чи не мало місце порушення Конвенції. Якщо Суд визнає, що порушення мало місце, він може присудити заявнику справедливую компенсацію, відшкодування моральної чи матеріальної шкоди. Суд може також зобов'язати державу відшкодувати витрати, які потерпілий поніс під час розгляду справи [23].

Велика кількість скарг від українців стосується невиконання судових рішень щодо соціальних виплат, але багато з них відсіваються ще на стадії розгляду питання про прийнятність. Заявники ігнорують суворі правила оформлення та обмежену компетенцію Суду. Варто враховувати і те, що Суд не уповноважений скасовувати національні рішення або закони, не буде діяти як апеляційний суд по відношенню до національних судів. Суд не може надати заявнику будь-яку інформацію з правових положень, що діють у державі, проти якої спрямована скарга.

Механізм виконання рішень цього міжнародного органу базується на добровільному прийнятті країнами положень Конвенції, тому вони є обов'язковими до виконання (стаття 46 Конвенції). Наглядова функція покладена на Комітет міністрів Ради Європи.

Висновки. До структури Суду входить три органи: комісії, палати та Велика палата. Протокол №14 надав право Суду проводити одноосібне засідання щодо прийнятності скарги або ж комісією у складі трьох суддів. Палати, яких всього чотири, складаються з семи суддів (інколи Комітет міністрів РЄ може зменшити до п'яти суддів в одній палаті). Велика палата має в своєму складі 17 суддів.

Юрисдикція Суду зосереджена на тлумаченні та застосуванні норм Конвенції та Протоколів до неї, а також наданні консультативних висновків. Крім цього, діє юрисдикція в часі та юрисдикція за колом суб'єктів, територіальна юрисдикція.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЩОДО ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ЮРИСДИКЦІЇ ЄСПЛ

3.1 Критерії прийнятності та розгляд ЄСПЛ індивідуальних скарг

Право на індивідуальне звернення до Суду справедливо вважається основним досягненням Європейської Конвенції про захист прав людини. Індивідуальна скарга – це право фізичної чи юридичної особи, закріплене в статті 34 ЄКПЛ. Згідно цієї статті, Суд приймає заяви від будь-якої фізичної особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Органи влади, місцевого самоврядування, інші офіційні органи не мають права звертатися до Суду [1]. Більша частина скарг, що надходять до ЄСПЛ носять саме індивідуальний характер.

Вимоги щодо прийнятності заяви передбачені статтею 35 Конвенції. Із заявою до Суду, можна звертатися лише після вичерпання національних засобів правового захисту. Заява до Суду може бути подана лише після вичерпання національних засобів правового захисту в судових інстанціях всіх рівнів: першої, апеляційної та касаційної.

Заяву до Суду варто подати не пізніше шість місяців після винесення остаточного рішення на національному рівні та ствердження відсутності ефективних засобів правового захисту. Скарга заявника повинна стосуватися одного чи декількох прав гарантованих Конвенцією, тобто вони обов'язково мають відповідати юрисдикції Суду за такими критеріями, як: предметний (*ratione materiae* – критерій предмета); суб'єктний (*ratione personae* – критерій суб'єкта); критерій часу (*ratione temporis*); критерій місця (*ratione loci*).

Згідно тієї ж статті 35 Конвенції, перше що потрібне для подачі скарги, це оформлення індивідуальної заяви на офіційному формулярі. Таку заяву оформляє особа, яка вважає що вона особисто стала потерпілою від

порушення гарантій прав і свобод, зазначених у Конвенції або в Протоколах до неї. Суд не може розглядати скарги про порушення будь-яких інших прав. Для того, щоб Суд оголосив таку заяву прийнятною, вона має містити всі відомості, які зазначені у цьому формулярі. В першу чергу в заяві має бути стислий виклад справи, до якого входить перелік порушень прав Конвенції однією із держав – учасниць Ради Європи. Посилатися треба саме на захист прав, які зазначені в ЄКПЛ, а саме: право на справедливий суд; право на захист власності, право на життя та інші (критерій предмета). Обов'язково необхідно долучити всі документи, які підтверджують рішення національних судових інстанцій. Під заявою має стояти особистий підпис заявника (тобто, вона не повинна бути анонімною). У випадку, коли заявник не бажає оприлюднення своїх даних перед громадськістю, потрібно, щоб Суд прийняв рішення про анонімність заяви. Для цього заявнику потрібно подати відповідне клопотання з поясненням причини не розкриття особистих даних

Також варто зазначити, що у випадку, коли Суд визнав, що було подано не весь пакет документів, то подача додаткових документів також можлива лише до спливу шестимісячного строку. Однак, правило шести місяців не розповсюджується до довготривалих ситуацій, які і є причиною подання скарги (тривале невиконання остаточного судового рішення, тривале утримання особи під вартою, тривале судове провадження тощо). У таких ситуаціях заявник має право звернутися до Суду зважуючи на те, що тривала ситуація може порушувати те чи інше положення Конвенції [24, с.1-2].

Так у справі «*Чумак проти України*», де розслідування вини водія В. у смерті дружини заявника на національному рівні не принесло успіху через неефективність та затягування процесу, ЄСПЛ визнав скаргу прийнятною, вважаючи, що засоби національного захисту були не ефективними, а тривалість провадження була надмірною та не відповідала вимозі «розумного строку»[31].

Однак, як підкреслює Суд, стаття 35 Конвенції має застосовуватися певною мірою гнучко та не надто формально, тому дотримання вимоги про

вичерпання національних засобів, не має застосовуватися автоматично, а повинно вирішуватися у кожному конкретному випадку з урахуванням побудови внутрішньодержавного законодавства та системи судоустрою. Наприклад, якщо доведено, що в адміністративній практиці держави-відповідача повторюються певні дії, несумісні з Конвенцією, а офіційні органи цієї держави ставляться до цього толерантно і звернення заявника на національному рівні не буде мати ефективного розгляду, тоді він не зобов'язаний вдаватися до таких засобів правового захисту [24, с.2].

В пункті 2 статті 35 Конвенції зазначається, що скарга є неприйнятною, якщо Суд уже розглядав таку заяву раніше, або вона ідентична заяві, яка уже розглядалася іншим міжнародним органом врегулювання, і не містить нових фактів у справі (це стосується також тих заяв, які Суд уже попередньо викреслив з реєстру через досягнення дружнього врегулювання).

Скарга буде визнана непринятною Судом, якщо вона є необґрунтованою або якщо особа зловживає правом на подання скарги (введення Суду в оману змінивши справжнє прізвище або фальсифікуючи документи, текст містить образливі висловлювання) згідно пункту 3 статті 35 Конвенції. Заява є необґрунтованою, якщо особа надала недостатньо доказів на підтвердження фактів та правових аргументів, які наводяться. На цій підставі відхиляється скарга, якщо вона «усвідомлено заснована на помилкових фактах» або навмисно приховує факти, які мають значення для справи, носить «політичний» характер.

Ще одним немало важним критерієм прийнятності виступає територіальна юрисдикція держави (*Ratione loci* – критерій місця). Заява повинна стосуватись порушень, що були допущені однією з держав-членів Ради Європи, на які поширюється дія Конвенції. При цьому, заявник не обов'язково має бути громадянином однієї з таких держав. Наприклад, громадянин Афганістану, який знаходиться на території однієї з країн - членів Ради Європи (не важливо, на законних підставах чи ні), може скаржитися на можливу депортацію, яка в разі її виконання, може призвести

до порушення його прав за статтею 3 ЄКПЛ (Заборона катування). Порушення Конвенції стосується юрисдикції держави-члена РЄ, як реально контрольованої території цією державою, так і території, на якій держава здійснює так званий «ефективний контроль» (контроль за частиною території іншої держави, як анексія чи окупація). Як приклад, можна навести той факт, що більшість заяв до ЄСПЛ, пов'язаних з порушенням прав людини у зоні проведення операції Об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей, подаються заявниками одночасно проти Росії, яка здійснює у цих районах так званий «ефективний контроль» та проти України за якою залишаються зобов'язання відповідно до статті 1 Конвенції.

Неприйнятними є індивідуальні заяви проти приватної особи; проти міжнародної організації (НАТО), яка не ратифікувала Конвенцію або відповідний протокол до неї. Якщо порушення прав особи довготривале і почалося до дати ратифікації Конвенції державою - відповідачем але триває після ратифікації то заява вважається прийнятною. З 1 червня 2010 року, відповідно до Протоколу № 14 до Конвенції, діє нова вимога прийнятності, згідно з якою Суд може оголосити непринятною скаргу, в якій заявник не поніс значної шкоди (не виплата заборгованості зарплати зовсім в незначній сумі). Такі звернення називають «незначними скаргами». Отже, порушення права повинно досягти хоч би мінімального рівня для розгляду справи в Суді (пункт 3b стаття 35 Конвенції).

Згідно статті 34 Конвенції, якщо скарга вважається прийнятною, то особі надається статус потерпілого. При цьому такий статус може мати різний характер. Наприклад, особа вважається прямим потерпілим, якщо вона зазнала катувань чи жорстокого поводження у в'язниці, але на національному рівні цей факт не був визнаний.

Інший статус – непрямий потерпілий відноситься до особи, яка подає скаргу до Суду будучи близьким родичем прямого потерпілого, який помер або зник безвісти. Така заява буде прийнятною в тому випадку, якщо вона стосується саме смерті або зникнення потерпілого, в іншому разі буде

відхилена. Наприклад: потерпілий помер після подання заяви до Суду, особа, яка є його спадкоємцем має право підтримати таку заяву, довівши свій законний інтерес у цьому [24, с.3 - 5].

Переглянувши критерії прийнятності варто зупинитися на процедурі розгляду індивідуальних скарг в Європейському суді з прав людини. Процедура розгляду таких скарг Судом не вимагає суттєвих витрат з боку заявника, оскільки є безкоштовною. Також вона є письмовою, що не потребує особистої присутності заявника у Суді. Усні слухання по індивідуальній справі проводяться у виключних випадках за рішенням Суду.

Після надходження скарги Канцелярія повідомляє позивачу, при необхідності, про сумніви щодо прийнятності скарги. Якщо таких сумнівів не існує, або ж позивач наполягає на своїй скарзі, на це в нього завжди є право, то вона підлягає реєстрації. Зареєстрована скарга передається одному з суддів, як доповідачу по справі (одноособове засідання). Доповідачем не може бути суддя, обраний від держави-відповідача у справі (зацікавленої держави). Якщо матеріали, надані заявником, є достатніми для встановлення, що заява є непринятною або повинна бути видалена зі списку справ Суду, то суддя готує проект рішення, який передбачає недопустимість скарги. Якщо таке рішення не приймається, доповідач передає справу на розгляд до комітету чи в одну з палат. Суддям, які засідають одноособово, допомагають позасудові доповідачі (члени Секретаріату Суду). В разі, якщо справа передана до комітету з трьох суддів, то він в свою чергу приймає одне з двох рішень: 1) може визнати індивідуальну заяву непринятною або вилучити її з реєстру справ, якщо для цього не потрібне додаткове вивчення; 2) оголосити заяву прийнятною і одночасно винести рішення по суті, якщо питання справи щодо тлумачення або застосування Конвенції є предметом добре усталеної практики ЄСПЛ. Ухвали комітету щодо прийнятності та його рішення по суті справи є остаточними. Якщо суддя одноособово і комітет з трьох суддів не прийняли рішення з приводу прийнятності скарги, а також, якщо комітет не прийняв рішення по суті, то скарга передається на розгляд до однієї з

чотирьох Палат у складі семи суддів, в якій уже і буде прийняте рішення щодо прийнятності і суті індивідуальних заяв. Палата ухвалу щодо прийнятності може виносити окремо. Допустимість скарги дає доступ до основної процедури, до можливості врегулювання за згодою обох сторін, до кінцевого рішення, а можливо, до передачі справи до Великої Палати. Палата або Голова Секції (у Суді є п'ять секцій, в яких сформовано палати) може запросити сторони надати додаткову інформацію чи документи.

При розгляді справи палатою Суду можуть бути прийнятими такі рішення: затвердження Судом дружнього врегулювання справи сторонами; вирішення Судом справи по суті (винесення рішення Суду та набуття ним чинності). Більшість індивідуальних справ розглядається однією з палат, але при цьому кожна зі сторін може ініціювати передачу справи на розгляд до Великої Палати. Сторони протягом трьох місяців можуть письмово повідомити про цей намір, обґрунтувавши при цьому, чому, на їхню думку, питання є важливим та таким що виправдовує розгляд справи у Великій Палаті. Таке рішення сторін перевіряє фільтраційна комісія, яка вирішує чи виправданим буде розгляд справи у Великій Палаті. Для процедури в Великій Палаті діють принципово ті ж самі норми, що й для процедури у Палаті суддів. Про будь-яке рішення, винесене Судом у справі, заявника обов'язково буде поінформовано [20].

3.2 Розгляд ЄСПЛ міждержавних справ

Як уже зазначалося, Європейський Суд з прав людини має досить широку компетенцію за колом суб'єктів – це фізичні та юридичні особи, неурядові організації, які користуються правом індивідуальної заяви. Крім індивідуальних заяв Суд може розглядати скарги проти будь – якої держави – учасниці Конвенції подані іншими державами – учасницями. Стаття 33 Конвенції, що дає визначення міждержавних скарг стверджує наступне: «Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду

питання про будь-яке порушення положень Конвенції та Протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною» [1].

Умовою подання скарги до Суду однією державою проти іншої виступає визнання обома державами його юрисдикції, тобто, цим правом можуть скористатися держави – члени Конвенції. Секретаріат Європейського суду з прав людини реєструє скаргу лише за умови, якщо вона подана із дотриманням усіх вимог її оформлення – усі документи, довідки додаються до скарги (можуть бути копії нотаріально завірени). Звернення однієї держави проти іншої до Суду не вважається втручанням у внутрішні справи держави, тобто не є порушенням суверенітету, так як всі держави – учасниці визнали юрисдикцію ЄСПЛ. Міждержавні скарги, які можуть бути допущені до розгляду в Суді мають відповідати наступним вимогам: скарга має містити порушення прав людини, які закріплені в Конвенції та протоколах до неї; скарга подана проти держави, яка ратифікувала Конвенцію та протоколи до неї та спрямована проти державних органів, а не проти неурядових організацій, міжнародних організацій або приватних осіб; держава-позивач повинна мати «статус жертви» та мати вагомі докази для пред'явлення фактичного порушення іншою державою положень Конвенції та протоколів до неї; порушення прав людини відбулися після підписання Конвенції цими державами; до скарги мають бути прикріплені покази свідків.

Стаття 46 Регламенту Європейського Суду з прав людини встановлює вимоги до міждержавної скарги, яка подається до ЄСПЛ згідно ст.33 Конвенції. По – перше, заява подається у письмовій формі до канцелярії Суду, по – друге, заява має містити певну інформацію: 1) найменування держави-відповідача, проти якої подається скарга; 2) точний виклад фактів та зазначення вимог згідно ст 41 Конвенції сторін, що вважають себе потерпілими; 3) чіткий опис стверджуваних порушень Конвенції та аргументація їх; 4) підтвердження дотримання умов прийнятності скарги, викладених в п. 1 ст. 35 Конвенції; імена, прізвища та адреси осіб, призначених державою-позивачем уповноваженими у справах

Європейського суду з прав людини; 5) додатки (копії судових або інших документів, що безпосередньо стосуються суті поданої скарги). При подачі міждержавної скарги важливо звернути увагу на вимогу щодо вичерпання національних засобів захисту. Як зазначила В. Завгородня: «...під кутом зору ЄКПЛ національні засоби правового захисту поділяються на ефективні та неефективні. Вичерпання ефективних – необхідна умова прийняття скарги Європейським судом [37, с.241]. Але якщо взяти скарги щодо окупації однією державою певної території іншої держави, то чи можуть бути в даному випадку ефективними рішення національних судових органів? Наприклад: заява «Україна проти Росії щодо окупації Криму», повинна вважатися прийнятною через фактичну неспроможність кримських судів відновити порушені права, так як, працівники вже не українських, але і не російських судових установ, призначені за українським законодавством, не мають змоги виконувати свої функції. Діяльність таких судів не в змозі забезпечити достатні гарантії якості їхньої роботи, тож ефективність судового захисту порушених прав викликає не аби які сумніви. Держава-позивач може звертатись зі скаргою до ЄСПЛ з метою відновлення права своїх громадян, порушених державою-відповідачем [37, с.241-242].

Після окупації східних територій України у 2014 році, російські військові вчинювали велику кількість злочинів на окупованій території. ЄСПЛ вже почав розглядати справу «Нідерланди та Україна проти Росії» щодо здійснення злочинів, об'єднавши скарги стосовно масових та систематичних порушень прав людини на тимчасово окупованих територіях Донбасу, щодо викрадення та спроб незаконного вивезення дітей-сиріт із Донецької та Луганської областей на територію РФ у 2014 році та стосовно збиття літака рейсу Малайзійських авіаліній МН17. Україна в заяві до ЄСПЛ наголошує на таких порушеннях норм Конвенції, як: ст. 2 (право на життя), ст. 3 (заборона катування), ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканість), ст. 6 (право на справедливий суд), ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), ст. 9 (свобода думки, совісті і релігії), ст. 10

(свобода вираження поглядів), ст. 11 (свобода зібрань та об'єднання), ст. 14 (заборона дискримінації) у поєднанні зі статтями 3, 8, 9, 10, 11 Конвенції та статтею 1 (захист права власності) Першого протоколу до Конвенції, статтею 2 (свобода пересування) Протоколу № 4 до Конвенції [40].

Чи продовжить ЄСПЛ розгляд цих справ і чи зможе Україна скаржитися на Росію до суду за порушення прав людини, які кояться під час нинішньої війни? Адже ЄСПЛ оголосив про призупинення розгляду справ проти Росії після виключення РФ із Ради Європи. Суду необхідно з'ясувати, як йому діяти далі, під якими зобов'язаннями наразі перебуває Російська Федерація і чи в силі шестимісячний перехідний період, вказаний у 58 статті ЄКПЛ, у якій говориться, що конвенція може бути денонсована тільки через шість місяців після подання країною відповідного повідомлення Генсекретарю Ради Європи. То чому Росія повинна бути звільнена від своїх зобов'язань достроково? Так, надзвичайно важливо продовжувати їх розгляд, хоча б для того, аби мати документи, надані судом, у яких чітко визначається, що сталося, і в яких задокументовано страждання, заподіяні Росією. Щодо тимчасових заходів з вимогою негайно припинити військові дії в Україні, про які нещодавно заявили суд ЄСПЛ у Страсбурзі та Міжнародний кримінальний суд у Гаазі, то Росія радше за все їх не виконуватиме [18].

Інколи Суд визнає міждержавну скаргу прийнятною і у випадках звинувачення державою-позивачем іншої держави в утиску так званих «колективних прав» громадян інших держав (навіть якщо при цьому не порушуються інтереси громадян держави-позивача). У 1967–1970 роках було подано п'ять скарг проти Греції, в яких уряди Данії, Норвегії, Швеції та Нідерландів заявляли про ряд порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод грецьким військовим режимом «чорних полковників».

У статті 48 Регламенту Європейського суду з прав людини зазначено: у випадку, коли Судом було прийнято скаргу, відповідно до статті 33

Конвенції, до розгляду Палата, що була створена для розгляду цієї справи, призначає одного або декількох своїх членів в якості судді-доповідача, які, після отримання письмових зауважень від зацікавлених держав, зобов'язані підготувати висновки щодо прийнятності скарги. Палата отримує доповіді та інші документи від судді-доповідача, які можуть допомогти їй та Голові Палати у виконанні ними своїх функцій. Згідно з Правилем 51 Регламенту у разі подання міждержавної заяви Голова Суду негайно повідомляє про це державу-відповідача. Рішення по суті міждержавної справи приймається Великою палатою, з обов'язковою участю у розгляді справи суддів, обраних від Договірної Сторони-заявника та Договірної Сторони-відповідача. Процедура розгляду справи детально врегульована Регламентом. Зазвичай, ЄСПЛ розглядає міждержавні справи (так само, як і індивідуальні) протягом тривалого часу, що пов'язано із загальною завантаженістю.

У випадку, якщо скарга подана декількома державами-учасницями Конвенції, або скарги з одним і тим самим предметом і подані кількома державами-учасницями Конвенції, їхній розгляд здійснюється спільно відповідно до статті 42 Регламенту Суду. І, відповідно до статті 30 Регламенту Суду, передбачено порядок визначення судді, який прийматиме участь у розгляді справи від кількох держав, які мають спільний інтерес. Голова Палати може запропонувати державам обрати суддю їхнього спільного інтересу, який розглядатиме справу за посадою від однієї з цих Договірних сторін. Якщо держави – учасниці не змогли самостійно обрати такого суддю, його визначає шляхом жеребкування Голова Палати Суду. Як тільки справа буде передана до Секції, її голова створює Палату в порядку, передбаченому пунктом 1 статті 26 Регламенту Суду, і пропонує державі-відповідачеві подати у письмовій формі свої зауваження щодо прийнятності скарги [30].

Після цього Секретар повідомляє про отримані зауваження державу-позивача, яка у відповідь може подати свої зауваження в письмовій формі. Додаткові письмові зауваження можуть подати зацікавлені держави і під час

розгляду (до винесення рішення) до Палати чи її Голові. Регламент передбачає проведення слухань щодо прийнятності, якщо про це просять одна або кілька зацікавлених держав, або якщо Палата за власною ініціативою прийме таке рішення. Також Голова Палати консультиється зі сторонами, перш ніж призначити письмове провадження, а в разі необхідності – усне провадження. Необхідно зазначити: якщо держава-відповідач має намір висунути заперечення щодо неприйнятності, вона має зробити це письмово або усно на підставі статті 51 Регламенту Суду. Окремим етапом є подання письмових зауважень саме вже по суті справи та надання можливих додаткових доказів у встановлений головою Палати строк, якщо скарга є прийнятною згідно зі статтею 33 Конвенції [30].

Так в Європейському суді з прав людини (ЄСПЛ) 26 січня 2022 року відбулися слухання щодо прийнятності міждержавної справи *«Україна та Нідерланди проти Росії»*, яка стосується масових та систематичних порушень прав людини на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей; викрадення та спроб незаконного вивезення дітей-сиріт з Донецької та Луганської областей на територію РФ у 2014 році; збиття літака рейсу Малайзійських авіаліній МН17. Ще у 2020 році було об'єднано три міждержавні справи в одну *«Україна та Нідерланди проти Росії»*:

Перші дві міждержавні справи щодо подій на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей (*«Україна проти Росії»* за заявою № 8019/16 та *«Україна проти Росії»* за заявою № 43800/14) стосуються систематичних порушень з боку РФ Конвенції про захист прав людини та основних свобод, зокрема статті 2 «Право на життя», статті 3 «Заборона катування», статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканість», статті 6 «Право на справедливий суд», статті 10 «Свобода вираження поглядів», статті 14 «Заборона дискримінації» та інших. Третя справа *«Нідерланди проти Росії»* за заявою № 28525/20 за збитий 17 липня 2014 року пасажирський літак рейсу МН17, в якій офіційне розслідування дійшло висновку, що літак було збито зенітно-ракетним комплексом «Бук»,

який належить 53-й зенітно-ракетній бригаді протиповітряної оборони російських збройних сил, дислокованій у Курську.

РФ не визнає жодної зі скарг стверджуючи що не є стороною конфлікту в Україні. Тому справа має бути відхилена, оскільки заявлені у ній скарги не підпадають під юрисдикцію РФ. А заява уряду Нідерландів про збиття МН17 базується на сфабрикованих доказах - РФ не має відношення до збиття літака, так як літак був збитий у повітряному просторі України.

Міністр юстиції України Денис Малюська, зазначив, що РФ має нести відповідальність за систематичні та триваючі порушення прав людини на території східної України, зокрема – за збиття літака рейсу Малайзійських авіаліній МН17, а Європейський суд має компетенцію розглядати цю справу. Міністр звернув увагу, що в умовах можливого вторгнення РФ на територію України, поведінка Росії у цьому судовому процесі також має загрозливий вигляд.

Нідерланди представили свою позицію у частині їхніх скарг щодо збиття пасажирського літака рейсу МН17. Представник Нідерландів у ЄСПЛ Бабетт Купман наголосила, що трагедія забрала життя 298 людей і винних досі не покарано. Комплекс «Бук», з якого було знищено «Боїнг», був транспортований з території Росії, а після того, як літак був збитий, його повернули в РФ. Про це свідчать докази та факти. За словами представника Нідерландів, у позові проти Росії до ЄСПЛ йдеться про порушення Росією трьох статей Європейської конвенції з прав людини: 2-ї, 3-ї та 13-ї.

Від імені родичів загиблих у суді виступив нідерландець Піт Плуг, член правління фонду «Авіакатастрофа», який у трагедії МН17 утратив брата, невістку та племінника. Родич трьох жертв трагедії МН17, член правління фонду «Авіакатастрофа» Антон Котте зазначив, що що йому було боляче чути, як Росія продовжує брехати попри беззаперечні докази. Він сподівається, що ЄСПЛ визнає скарги прийнятними та перейде до розгляду справи по суті. Після цих слухань можливе протягом року-двох ЄСПЛ

винесення проміжного рішення у справі, де визначиться, чи можна переходити до розгляду справи по суті.

Так як Росію виключили із Ради Європи 16 березня ЄСПЛ не прийматиме скарги на країну, подані за порушення Європейської конвенції про права людини, вчинені після цієї дати, але інші держави можуть приєднатися до справ, які вже розглядає Суд. Тепер виникає питання: чому замість активізації розгляду справ проти Росії розгляд справ проти неї припиняється. Чого можна очікувати Україні від поданих позовів тепер невідомо...

З метою пришвидшення розгляду скарг передбачено процедуру примирення зацікавлених держав. Після визнання скарги прийнятною і до відкриття слухань за справою, відповідно до положень статті 62 Регламенту, секретаріат ЄСПЛ, який діє згідно з розпорядженнями Палати або її Голови, налагоджує зв'язок зі сторонами з метою досягнення дружнього врегулювання спірного питання, відповідно до п. 1 ст. 39 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Сторони мають докласти максимум зусиль, щоб під час трьохмісячної процедури примирення досягти успіху. У разі необхідності строк переговорного етапу може бути подовжено. Проте, як бачимо з практики Суду етап примирення це просто відкладання реалізації цієї справи, яке позбавляє заявника його законного права на справедливий суд, що гарантоване ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У міждержавних справах, коли питання, що виноситься на розгляд Суду, виходить за межі приватних інтересів, вбачаються великі ризики такого примирення. Зрозуміло, що якщо держава - учасниця звертається до Суду на іншу таку державу, то це свідчить про те, що досягти мирного врегулювання конфлікту дипломатичним шляхом не вдалося. Одним з найяскравіших прикладів є подані Україною проти Росії десятки заяв, які стосуються протиправних дій останньої на непідконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей. Усі питання цих заяв

стосуються долі сотні тисяч людей, які необхідно було б вирішувати негайно та дипломатичним шляхом вони і по сьогодні не вирішені. Утім, і ЄСПЛ не дуже поспішав із розглядом цих заяв. Тому стає очевидним, що перекладання обов'язків по вирішенню справи на сторони конфлікту варто вважати мало дієвими, в яких домовленості про примирення не будуть результативними. Щоправда в деяких випадках Суду вдається досягнути мирової угоди між сторонами. Для прикладу можна навести такі справи, які завершилися дружнім врегулюванням: *«Данія проти Туреччини»* від 7 січня 1997 року та *«Данія, Франція, Нідерланди, Норвегія і Швеція проти Туреччини»* від 1 липня 1982 року [9].

У випадку примирення Секретар повідомляє Палаті про те, що конфлікт вичерпаний, а далі заява виключається зі списку тих, які підлягають розгляду. Загалом розгляд міждержавних справ в Суді - це рідкість. Міждержавних справ в історії суду було лише 27, і майже половина з них стосувалася Росії. Найбільше скарг проти Росії подала Україна (частину суд об'єднав). Грузія скаржилася на Росію чотири рази, у двох справах рішення вже було винесено, але Росія їх так і не виконала. Нідерланди поскаржилися на Росію вперше. Європейський суд з прав людини розглядає справу *«Україна та Нідерланди проти Росії»*.

Важливе питання, на яке має відповісти суд: чи несе Росія пряму відповідальність за загибель людей внаслідок катастрофи "Боїнгу" МН17, а також за інші порушення прав людини на сході України у 2014 році. Розгляд цієї справи може розтягнутися на кілька років (деякі схожі справи тривали до 10 років). Цей судовий розгляд ведеться окремо від кримінального процесу, що вже завершується в Гаазі, проти трьох росіян і одного громадянина України, обвинувачених у причетності до загибелі людей рейсу МН17.

Підсумовуючи, можемо з впевненістю заявити, що розгляд міждержавних скарг в ЄСПЛ мають відповідати умовам прийнятності, відповідно до статей Конвенції та Регламенту Суду. Проте останні події свідчать про те, що Європейський суд з прав людини є механізмом захисту

національних інтересів у площині прав людини під час агресії зі сторони держави-агресора. В. Завгородня констатує, що держави зазвичай використовують звернення до Європейського суду з прав людини лише тоді, коли можливості дипломатичного врегулювання відсутні або вичерпані. Звичайно, в цій ситуації надія на вирішення міждержавного спору ЄСПЛ також невелика [9].

3.3 Особливості консультативної компетенції ЄСПЛ відповідно до Протоколу № 16

Протокол №16 до Конвенції був прийнятий Комітетом Міністрів Ради Європи ще 2 жовтня 2013 року, але набрав чинності тільки 1 січня 2018 року, після того як перші десять держав-учасниць його ратифікували (Україна ратифікувала його у листопаді 2017 року). Колишній Президент Європейського суду з прав людини Дін Шпільман обговорюючи Протокол №16 зазначив, що він є «Протоколом діалогу», який має встановити нову форму спілкування між вищими судами держав – учасниць та Європейським судом з прав людини. Згідно статті 1 Протоколу Вищі судові установи Високої Договірної Сторони мають право звертатися до Суду щодо надання консультативних висновків з принципових питань, які стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених Конвенцією або протоколами до неї [28].

Розширення консультативної юрисдикції ЄСПЛ веде до прискореного розвитку всієї правозахисної системи європейських держав. З однієї сторони воно надає змогу скоротити навантаження на Суд; з другого боку – вищі національні суди набувають змогу більш розширеного спілкування з Європейським судом з прав людини, що в свою чергу надає змогу національним судам впроваджувати норми Конвенції відповідно до принципу субсидіарності (Суд допомагає лише тоді, коли необхідно). Як відомо за цим принципом забезпечення дотримання прав, закріплених у Конвенції, покладається передусім на органи влади держав-учасниць, а не на

Суд. Таким чином, пришвидшення розгляду типових справ на рівні держав – учасниць сприятиме скороченню подання скарг до ЄСПЛ.

Створивши платформу для судового діалогу, Протокол № 16 посприяв застосуванню національними судами практики Європейського суду та допоміг у вирішенні багатьох питань щодо тлумачення положень Конвенції на рівні держави що у перспективі дасть змогу зберегти «цінні ресурси» ЄСПЛ. Держави – учасниці ЄКПЛ мають право самостійно визначати ті вищі судові установи, які матимуть право звертатися до Суду за наданням консультативних висновків. Для цього потрібно подати заяву на ім'я Генерального секретаря Ради Європи, зазначивши, на які саме вищі національні судові органи покладено ці обов'язки. До речі, держава – учасниця в будь-який момент може змінити один судовий орган на інший, або призначити не один, а два чи більше таких судових органів. В Україні таким органом є Верховний Суд, який уповноважений правом звернення до Суду, згодом зможе стати ще і Конституційний Суд України. Деякі держави мають два і більше уповноважених вищих судових органів з права звернення за наданням консультативних висновків. Так у Грузії таких судів два - Верховний та Конституційний суди Грузії; у Франції - Конституційна рада, Державна Рада та Касаційний суд; у Румунії – Верховний Суд касації та юстиції, Конституційний Суд та 15 апеляційних судів. Важливо знати, що звернення за консультативним висновком до ЄСПЛ є необов'язковим. Тобто таке право вищий суд реалізує за власною волею та може бути зупинене в будь-який момент, подавши заяву про відкликання.

Яким же чином відбувається визнання запиту на отримання консультативного висновку на прийнятність? Отримання консультативного висновку вищим судом держави – учасниці від ЄСПЛ можливе після подання запиту до Секретаріату ЄСПЛ виключно вищим судом, визначеним державою-учасницею Конвенції; запит має стосуватися виключно принципів питань щодо тлумачення або застосування прав і свобод, визначених Конвенцією або протоколами до неї; запит може бути надісланий

виключно щодо судової справи, яка перебуває у провадженні вищого суду. Судова установа, яка звертається із запитом, зазначає причини свого запиту й надає інформацію щодо відповідних юридичних та фактичних обставин справи, яка перебуває у провадженні. Особливістю такого подання є необхідність спочатку всебічно оцінити такий запит національним судовим органом. Колегія у складі п'яти суддів Великої Палати вирішує, чи приймати запит щодо надання консультативного висновку, перевіrivши, чи стосується запит питань, що містять права та свободи, прописані Конвенцією та протоколами до неї. Тому колегія може підтвердити прийнятність запиту або відхилити такий запит, обґрунтувавши свою відмову [38, с.358-359].

Мета процедури надання консультативного висновку полягає не в тому, щоб передати спір на розгляд ЄСПЛ, а щоб надати методологічну допомогу національному суду та вказати напрям розгляду. Якщо колегія суддів приймає запит, то консультативний висновок надає Велика Палата Суду, склад якої 17 суддів, більшістю голосів. Висновок має бути мотивованим та опублікованим. При цьому до складу колегії суддів та Великої Палати офіційно входить суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, до якої належить суд чи судова установа, що звертається із запитом. У разі відсутності такого судді або якщо він не може брати участь у засіданнях, Голова Суду вибирає зі списку, поданого заздалегідь цією Стороною, особу, яка засідає як суддя. Також якщо консультативний висновок повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, то кожний суддя має право викласти окрему думку. Важливо, щоб держава чи національні суди не використовували звернення за консультативними висновками з метою затягування розгляду справи [3]

3.4. Практика ЄСПЛ щодо України

За час Незалежності в Україні судова система потребує постійного удосконалення, через що в державі виник суспільний запит на справедливе правосуддя. Досить часто громадяни України звертаються до Європейського

суду з прав людини з останньою надією на справедливе правосуддя, сприймаючи його за вищу судову інстанцію. Згідно статті 6 Конвенції гарантоване право на справедливий розгляд справи протягом розумного строку судом держави – учасниці. Практика Суду є тим механізмом, який дозволяє тлумачити та застосовувати Конвенцію [13].

У статті 13 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» вказані заходи загального характеру, які надають Україні можливість усунути зазначені в рішенні ЄСПЛ системні проблеми, та причини що призвели до них. Таким чином, ЄСПЛ, виконуючи свої функції, здійснює не лише захист прав і свобод людини і громадянина, а й сприяє формуванню національної судової системи України відповідно до вимог Конвенції шляхом зобов'язання щодо застосування заходів загального характеру. На перший погляд, виконання рішень ЄСПЛ забезпечено національним законодавством, що реалізує право громадян на справедливий суд, але щороку десятки тисяч заяв подаються проти України до ЄСПЛ. Це свідчить про те, що влада ухиляється від визнання неефективності національного законодавства та необхідності внесення змін і вдосконалення національної судової системи. Прикладом цього може слугувати справа *«Заїченко проти України»*, суть якої полягає у позбавленні свободи у незаконний і свавільний спосіб. Не дивлячись на те, що в Україні доводили, що заявник не оскаржував справу у касаційному порядку, Суд вважає, що Уряд повинен сплатити заявникові заборгованість за рішенням суду як матеріальну шкоду.

Ще одна проблема в національному судочинстві – його недоступність. Дуже часто люди навіть не мають доступу до всіх національних джерел правового захисту. Така сама проблема в тому, що дуже часто конституційні права людини є лише формальними, а на практиці вони діють так, як вигідно владі. На прикладі справи *«Веренцов проти України»*, суть якої полягає у порушенні статті 11 Конвенції, бачимо, що національне законодавство не відповідає вимогам якості закону.

Наступною гарантією, що закріплена у пункті 1 статті 6 Конвенції норма вимагає незалежності судової влади. Слід зазначити, що ЄСПЛ у багатьох справах визначає принципи, відповідно до яких суд можна визнати безстороннім: якщо жоден з суддів не проявив упередженість та особисту зацікавленість; передбачено достатньо гарантій, щоб виключити будь-які сумніви щодо упередженості.

Незалежність судової влади України, розглядалася Судом у справі *«Совтрансавто-Холдинг проти України»*. Рішення у цій справі створило прецедент, який має значний вплив на подальшу практику як українського судочинства, так і самого Європейського суду. Заявник наголошував на тому, що його справа не була розглянута справедливо та протягом розумного строку незалежним і безстороннім судом. Він також скаржився на відсутність відкритого слухання при розгляді його справи.

У своєму рішенні Європейський суд проаналізував діяльність господарських судів України, у тому числі і Вищого господарського суду України. Прикладом такого розгляду може бути справа *«Трегубенко проти України»*, де заявник стверджував, що скасування остаточного і обов'язкового рішення суду, винесеного на його користь у порядку нагляду, порушило його права, передбачені пункті 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Протоколу №1. Крім того, заявник скаржився, що йому було відмовлено у доступі до суду для визначення його цивільних прав.

Глава 42 Цивільного процесуального кодексу України передбачала можливість перегляду остаточних і обов'язкових рішень суду в порядку нагляду, про що Суд зауважив, що таке внесення, згідно цього правила, звело нанівець увесь судовий розгляд, що завершився прийняттям остаточного рішення. Суд нагадує, що у цій справі він розглядає питання не про втручання у майнові права заявника в 1991 році, а про скасування в 1998 році остаточного та обов'язкового судового рішення. Тому у вказаній справі Суд дійшов висновку, що в результаті застосування процедури нагляду з метою скасування судового рішення, винесеного на користь заявника, Пленум

Верховного Суду України порушив принцип юридичної визначеності та право заявника на доступ до суду, гарантоване статтею 6 п 1 Конвенції [34, с.163-164]. Такого ж висновку дійшов Суд і в інших справах проти України, в таких як *«Полтораченко проти України»*, *«Науменко проти України»* та інших.

Як відомо, згідно зі ст. 19 Конвенції, функції ЄСПЛ полягають у забезпеченні Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї, але він не встановлює помилок щодо фактів, які були припущені національним судом якщо вони не порушують права та свободи, які захищаються Конвенцією.

Аналізуючи практику ЄСПЛ у справах проти України, можна помітити, що в кожній із них наявна проблема приховування недоліків у правовій, судовій, соціальній сферах, які призводять до порушення прав і свобод людини. Поширеними є також заяви проти України щодо порушення норм правила 1 Протоколу № 1 до Конвенції. У ході таких справ нерідко виникають питання щодо визнання певного об'єкта власності «майном» (через постійний розвиток і появу нових об'єктів власності). Прикладом вирішення наведеної проблеми щодо значення поняття «майно» може слугувати справа *«Мельничук проти України»*. В даній справі Суд визнав, що інтелектуальна власність, така як торгівельні марки й авторські права, становили «майно».

Важливою є також практика прийняття пілотних рішень. Пілотні постанови (рішення) – це окремий вид рішення Суду, суть яких полягає у виявленні системних проблем у законодавстві країни.

Приймаючи таке рішення, ЄСПЛ вказує насамперед на проблему в законодавстві й у судовій системі та зобов'язує Україну до виконання заходів загального характеру, даючи таким чином шанс на виправлення помилок національної судової системи. Враховуючи практичні кроки України на шляху до утвердження верховенства права та останні позитивні тенденції в українському законодавстві, можна сподіватись, що застосування положень

ЄКПЛ та практики ЄСПЛ національними органами та судовими інстанціями дозволять у майбутньому уникати констатації Європейським судом порушення Україною положень Конвенції [34, с.164-165].

Так до ЄСПЛ дуже часто надходили заяви про несвоєчасне виконання рішень ЄСПЛ і з огляду на ці справи Суд вказав на певні недоліки в законодавстві, які Україна має виправити, сюди належать: 1) не створено ефективну систему виконання рішень, 2) зберігаються законодавчі обмеження, що впливають на виконання рішень національних судів (мораторії) і 3) не запроваджено ефективних засобів правового захисту. . У справі

Великого значення набула практика ЄСПЛ для України після окупації східних територій України у 2014 році, коли російські військові вчиняли велику кількість злочинів на окупованій території. Так як стаття 46 ЄКПЛ зазначає про безумовний обов'язок держав-учасниць виконувати остаточні рішення ЄСПЛ в будь-яких справах, у яких вони є сторонами, то Україна неодноразово зверталася до Суду з заявами притягти до відповідальності РФ за скоєні злочини. ЄСПЛ розпочав розгляд справи *«Нідерланди та Україна проти Росії»* щодо здійснення злочинів, об'єднавши скарги стосовно масових та систематичних порушень прав людини на тимчасово окупованих територіях Донбасу, щодо викрадення та спроб незаконного вивезення дітей-сиріт із Донецької та Луганської областей на територію РФ у 2014 році та стосовно збиття літака рейсу Малайзійських авіалій МН17. На сьогоднішній день розгляд всіх справ припинено в зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене в даному дослідженні варто наголосити на тому, що розвиток ідеї створення Європейського суду з прав людини, де б права людини були закріплені в законах, відбувалася протягом великої кількості поколінь. Саме Європейський суд з прав людини є гарантом ефективного захисту прав людини у межах європейського правового простору. Саме ЄСПЛ на практиці довів, що принцип прав людини нерозривно пов'язаний з принципом верховенства права: без захищених прав людини не існує верховенства права, а без верховенства права неможливо досягти захищеності прав та основоположних свобод людини.

У сучасному європейському праві склалася система нормативно-правових гарантій дотримання прав і свобод людини. Починаючи з кінця 19 століття почали активно прийматись акти, які певною мірою стосувалися захисту прав людини (Акт проти рабства, підписаний на Брюссельській конференції 1890 року, створення Міжнародної організації праці (МОП) в 1919 році, яка сповідувала свободу, безпеку, рівність у міжнародних стандартах та боролася з примусовою працею дітей).

Після I Світової війни, для запобігання конфліктів було створено Лігу Націй (1920 р.). II Світова війна відзначилась великою кількістю військових злочинів і для забезпечення миру між державами було створено ООН (1945 р.), а пізніше за для забезпечення миру і підтримання дружніх відносин в Європі було створено РЄ. Рада Європи забезпечує високі стандарти захисту прав людини в державах-членах насамперед завдяки дії Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини від 4 листопада 1950 року, після набрання чинності якої у 1959 році був заснований ЄСПЛ

Протягом всієї діяльності Суду його структура, функції та повноваження не одноразово реформувалися, удосконалюючись. Зміни в судовій системі відбувалися за рахунок внесення протоколів до Конвенції, які засвідчували зміни як в структурі Суду, так і в його рішеннях.

Спочатку існували 2 незалежні інстанції: досудова - Європейська комісія з прав людини і судова - Європейський суд з прав людини. За такої системи індивіди не мали безпосереднього доступу до Суду, а так як Суд почав набирати популярність і почали надходити велика кількість заяв виникла необхідність в реформуваннях.

Перше важливе реформування було запроваджене Протоколом № 2 до ЄКПЛ (21 вересня 1970 року) надав Суду право робити консультативні висновки на запит Комітету міністрів РЄ. Наступний Протокол № 9 (11 листопада 1990 року) надав право звертатися до Суду фізичним особам, неурядовим організаціям, групам осіб. Після того, як на початок 1990-х років юрисдикцію Комісії і Суду визнали всі держави-учасниці Конвенції, було підписано Протокол № 11 до ЄКПЛ (набув чинності в 1998 р.), який об'єднав дві інстанції в єдиний постійно діючий юрисдикційний орган, який тепер виконував свої обов'язки палатою у складі 7 суддів і Великою палатою у складі 17 суддів.

З початком нового, XXI століття, реагуючи на великий потік заяв до Суду постало питання розгляду їх іншими методами, щоб скоротити терміни їх вирішення. Саме тому з 2004 року відбулося застосування пілотних рішень; суть яких полягала у виявленні системних проблем у законодавстві країни, що створювали системні порушення норм Європейської конвенції з прав людини. Ця процедура принесла розвантаження Суду: розгляд і рішення проводилися не за всіма справами, а вибірково за однією чи кількома, які мали системний характер.

Наступним був Протокол №14, підписаний 13 травня 2004 року. Він забезпечив спрощення процедури прийнятності заяви (комітетом із 3 суддів) і надав право суддям одноосібно розглядати скарги, окрім держави, яку він представляє, та збільшено термін перебування судді на посаді до 9 років. Останні зміни запроваджені Протоколом № 16 до Конвенції 20 червня 2014 року. Цей протокол розширив консультативну юрисдикцію Суду, наділивши

вищі судові установи країн – учасниць правом звертатися за консультативними висновками.

Наступним, про що зазначено в даній роботі, це правова природа ЄСПЛ. Вона має особливий специфічний характер, який притаманний тільки цій судовій установі, а саме міжнародно правовий та наднаціональний аспекти. ЄКПЛ уперше передбачила, що приватним особам надається статус суб'єктів міжнародного права (згідно зі ст. 34 ЄКПЛ, приватні особи можуть подавати до Європейського суду з прав людини індивідуальні заяви про порушення державою-учасницею встановлених Конвенцією прав). Для ефективного захисту прав людини держави добровільно підпорядковуються певному зовнішньому контролю. Щодо наднаціонального аспекту, то він полягає в тому, що до Суду мають доступ фізичні особи, а держави взяли зобов'язання виконувати його рішення щодо виплати компенсації та інших виплат, якщо Суд визнає державу винною в порушенні прав людини. Також держави зобов'язані привести в відповідність національне законодавство, якщо Суд визнає, що певні нормативні акти сприяють порушенню прав людини відповідно до норм Конвенції

Важливим в даній роботі є дослідження структури суду. Стаття 26 передбачає створення в межах Суду трьох різних типів органів: комітетів, палат і Великої палати.

Після прийняття Протоколу №14 до Конвенції, який спростив процедуру прийнятності, Суд може засідати у складі одного судді, комітетами у складі трьох суддів, палатами у складі семи суддів і Великою палатою у складі сімнадцяти суддів. Одноособово суддя може визначати прийнятність чи не прийнятність скарги. Суддя, який засідає одноособово, не має права розглядати заяви проти держави, національним суддею якої він є

Комітет, до складу якого входить три судді, які призначаються однією з палат по черзі, може визнати непринятною або вилучити з реєстру справ індивідуальну заяву, якщо така ухвала може бути винесена без додаткового

вивчення. Кожна така ухвала є остаточною і особа, що звернулась із заявою, не може вимагати її перегляду.

Більша частина роботи ЄСПЛ виконується Палатами, яких в Суді налічується чотири і кожна складається з семи суддів (інколи Комітет Міністрів, за клопотанням пленарного засідання Суду, може зменшити на встановлений строк кількість суддів у палатах до п'яти). Палата уповноважена розглядати лише ті справи, які були передані до неї. Палата лише в трьох випадках, відповідно до статті 30 Конвенції, може відмовитись від своєї юрисдикції на користь Великої палати за таких обставин: якщо справа, яку розглядає палата, порушує серйозне питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї; якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може призвести до результату, несумісного з рішенням, постановленим Судом раніше; якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти цього.

Велика Палата складається із сімнадцяти суддів та трьох підмінних суддів. До складу Великої палати входять також Голова Суду, заступники Голови, інші судді та Голови палат, яких визначено відповідно до Регламенту Суду.

Голова, двоє заступників голови обираються на пленарному засіданні строком на три роки, відлік якого починається з дня виборів керівництва Суду, передбаченого в 8 правилі Регламенту Суду. На Велику Палату покладаються дві функції: 1) Суд діє як перша інстанція у справах, де розглядаються питання тлумачення; 2) виступає в ролі суду другої інстанції. ЄСПЛ створив дві Великі Палати, які мають президента і двох віце – президентів. Розподіл суддів до окремої Великої Палати відбувається за тими ж критеріями, що і до Палат. Велика Палата, як суд другої інстанції, має приймати рішення тільки в тому випадку, якщо фільтраційна комісія доведе, що дана справа має достатнє значення для того, щоб нею займалася Велика Палата.

До структури ЄСПЛ ще варто віднести канцелярію, персонал якої також складається з держав – учасників Конвенції. Складається вона із

секцій, в котрі входить 10 – 12 чоловік (секретарі та юристи), які розглядають справи проти певних держав. Контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини здійснює Комітет міністрів Ради Європи.

Щодо юрисдикції ЄСПЛ варто зазначити, що вона включає розгляд і розв'язання індивідуальних скарг від фізичних осіб, неурядових організацій чи груп приватних осіб; розгляд міждержавних справ - їх має право порушувати кожна держава-учасниця Конвенції проти іншої держави-учасниці відносно будь-якого порушення її положень; винесення консультативних висновків за запитом Комітету міністрів Ради Європи, а також юрисдикцію в часі (*ratione temporis*), широку юрисдикцію за колом суб'єктів (*ratione personae*) та територіальну юрисдикцію (*ratione loci*).

Окремо в роботі висвітлено порядок звернення та види ухвалених рішень. Для того, щоб захистити свої порушені права заявник може звернутися до Суду, але після того, як були використані усі внутрішні засоби юридичного захисту та протягом шести місяців після винесення внутрішнього судового рішення, надіславши листа до Суду та надавши чіткі деталі скарги, щоб отримати формуляр заявки, який потрібно буде заповнити. Важливо відзначити, що якщо Судом було визнано, що документи додані до заяви не в повному обсязі, то подача додаткових документів можлива лише до спливу шестимісячного строку. Після того, як формуляр заповнений, надісланий до Суду її отримує Секретаріат ЄСПЛ і скарга отримує подальший розвиток, за умови дотримання всіх процесуальних вимог. Секретаріат відкриває справу та призначає їй номер, на який заявник повинен посилатися в подальшому.

Суд ухвалює два типи рішень: 1) власне, чи безпосереднє рішення (англ. – *judgment*), в яких констатується наявність або відсутність порушення положень Конвенції чи Протоколів до неї; додаткові рішення щодо справедливої сатисфакції, якщо це питання не було вирішено в рішенні щодо наявності чи відсутності порушення, та 2) ухвали (англ. – *decision*) щодо прийнятності або вилучення справи з реєстру справ Суду.

В ході дослідження встановлено, що ЄСПЛ відповідно до своєї компетенції приймає індивідуальні та міждержавні заяви.

Суд приймає індивідуальні заяви від будь - якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Заяву оформляє особа, що особисто стала потерпілою, має стояти особистий підпис заявника. Посилатися треба саме на захист прав, які зазначені в ЄКПЛ; долучити всі документи, які підтверджують рішення національних судових інстанцій; скарга є неприйнятною, якщо Суд уже розглядав таку заяву раніше або якщо вона є необґрунтованою. Подана заява має бути обґрунтованою, підтвердженою доказами, при цьому особа не має зловживати правом.

Скарги заявника обов'язково мають відповідати юрисдикції Суду за такими критеріями, як: предметний (*ratione materiae* – критерій предмета); суб'єктний (*ratione personae* – критерій суб'єкта); критерій часу (*ratione temporis*); критерій місця (*ratione loci*).

Неприйнятними є індивідуальні заяви проти приватної особи, міжнародної організації. В цілому вимоги щодо прийнятності заяви передбачені статтею 35 Конвенції. Зареєстрована скарга передається одному з суддів, як доповідачу по справі. В подальшому доповідач передає заяву до комітету з трьох суддів чи в одну з палат.

Конвенцією передбачено компетенція Суду щодо розгляду міждержавних справ. Умовою подання скарги до Суду однією державою проти іншої виступає визнання обома державами його юрисдикції, не вважається втручанням у внутрішні справи держави, тобто не є порушенням суверенітету. Держава-позивач має право подавати скарги до Європейського суду з прав людини для того, щоб відновити права своїх громадян, порушені діями держави-відповідача. Скарги, подані кількома державами-учасницями Конвенції, які мають один і той самий предмет розглядаються спільно. В такому випадку передбачена процедура примирення зацікавлених держав.

Якщо відбулося примирення Секретар повідомляє Палату про вичерпання конфлікту, заява виключається з розгляду. Протокол № 16 створив платформу для діалогу (консультативні висновки для вищих судових інстанцій держав - учасниць).

Стаття 46 Регламенту Європейського Суду з прав людини встановлює вимоги до міждержавної скарги, а саме: найменування держави-відповідача, проти якої подається скарга; точний виклад фактів та зазначення вимог; чіткий опис стверджуваних порушень Конвенції; підтвердження дотримання умов прийнятності скарги; додатки.

Крім іншого ЄСПЛ має консультативну компетенцію. Згідно статті 1 Протоколу №16 Вищі судові установи Високої Договірної Сторони можуть звертатися до Суду щодо надання консультативних висновків з принципових питань, які стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених Конвенцією або протоколами до неї.

З однієї сторони воно надає змогу скоротити навантаження на Суд; з другого боку – вищі національні суди набувають змогу більш розширеного спілкування з Європейським судом з прав людини, що в свою чергу надає змогу національним судам впроваджувати норми Конвенції

Держави – учасниці Конвенції мають право самостійно визначати ті вищі судові установи, які матимуть право звертатися до Суду за наданням консультативних висновків. Для цього потрібно подати заяву на ім'я Генерального секретаря Ради Європи, зазначивши, на які саме вищі національні судові органи покладено ці обов'язки. В Україні таким органом є Верховний Суд. Судова установа, яка звертається із запитом, зазначає причини свого запиту й надає інформацію щодо відповідних юридичних та фактичних обставин справи, яка перебуває у провадженні.

Якщо колегія суддів приймає запит, то консультативний висновок надає Велика Палата Суду, склад якої 17 суддів, більшістю голосів. Висновок має бути мотивованим та опублікованим

Аналізуючи практику ЄСПЛ у справах проти України, можна помітити, що в кожній із них наявна проблема приховування недоліків у правовій, судовій, соціальній сферах, які призводять до порушення прав і свобод людини.

Ще одна проблема в національному судочинстві – його недоступність. Дуже часто люди навіть не мають доступу до всіх національних джерел правового захисту.

Важливою є також практика прийняття пілотних рішень. Пілотні постанови (рішення) – це окремий вид рішення Суду, суть яких полягає у виявленні системних проблем у законодавстві країни та зобов'язання держави до виконання заходів загального характеру, зокрема внесення змін до законодавства.

Великого значення набула практика ЄСПЛ для України після окупації східних територій України у 2014 році, коли російські військові вчиняли велику кількість злочинів на окупованій території. Прикладом є розгляд справи *«Нідерланди та Україна проти Росії»* щодо здійснення злочинів, об'єднавши скарги стосовно масових та систематичних порушень прав людини на тимчасово окупованих територіях Донбасу, щодо викрадення та спроб незаконного вивезення дітей-сиріт із Донецької та Луганської областей на територію РФ у 2014 році та стосовно збиття літака рейсу Малайзійських авіаліній МН17.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. European Convention on Human Rights. Strasbourg : Council of Europe, 1978. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
2. Анцупова Т. Коментар ВС до рішення ЄСПЛ про припинення РФ нападів та бомбардування цивільних об'єктів в Україні. Юридична газета online. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/komentar-vs-do-rishennya-espl-pro-pripinennya-rf-napadiv-ta-bombarduvannya-civilnih-obektiv-v-ukrayi.html>
3. Білоусов А. Консультативні висновки ЄСПЛ: нові можливості у захисті прав і основоположних свобод. Юридична газета online. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/konsultativni-visnovki-espl-novi-mozhливosti-u-zahisti-prav-i-osnovopolozhnih-svobod.html>
4. Буткевич В.Г. Еволюція критеріїв реформування Європейського Суду з прав людини (здобутки і втрати). Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : зб. наук. ст. Міжнар. наук.--практ. конф., м. Одеса, 15 верес. 2012 р. Одеса, 2012. С. 23–73. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9579/Butkevich%2023-73.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. Васюк Н., Рожкова М. Юрисдикція Європейського Суду з прав людини щодо тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Економіка і держава. 2013. № 7. С. 118–120. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/7_2013/34.pdf
6. Вишняков О.К. Європейський суд з прав людини як наднаціональне утворення. Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матер. 2--ї Міжнар. наук.--практ. конф., м. Одеса, 21 верес. 2013 р. Одеса, 2013. С. 33–47. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9829/Vyshniakov%2033-47.pdf?sequence=1&isAllowed=y%20%20%20%20%20%20C.7>

7. Власенко В. Що тепер чекає на позови України проти Росії в ЄСПЛ?. dw.com. URL: <https://www.dw.com/uk/shcho-teper-chekaie-na-pozovy-ukrainy-proty-rosii-v-yespl/a-61173040>
8. Грищук О. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти. : монографія. 2-ге вид. Київ : Ваїте, 2020. 530 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/gryshchuk_konstytuciynny_cinnosti_2_1.pdf
9. Дроздов О., Дроздова О. Запровадження ЄСПЛ обов'язкового примирення держави із заявниками містить приховані ризики. ECHR: Ukrainian Aspect. URL: <https://www.echr.com.ua/zaprovadzhennya-yespl-obovyazkovogo-primirennya-derzhavi-iz-zayavnikami-mistit-prihovani-riziki/>
10. ЄСПЛ вимагає від Росії припинити бомбардування цивільних об'єктів в Україні. slovoidilo.ua. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/01/novyna/pravo/yespl-vymahaye-rosiyi-grupnyty-bombarduvannya-cyvilnykh-obyektiv-ukrayini-zmi>
11. Завгородній В.А. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Т. 2, № 15. С. 19–22. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc15/part_1/7.pdf
12. Зленко А. Організація Об'єднаних Націй. Енциклопедія історії України : енциклопедія. 7-ме вид. Київ, 2010. Т. 7 : Мл-О. С. 607–610. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1061-1/978-966-00-1061-1.pdf>
13. Коваль І. Право на справедливий Суд: Практика Європейського суду з прав людини щодо України. minjust.gov.ua. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7474
14. Кодола Б. Основні кроки звернення до ЄСПЛ: від заяви до рішення. Юридична газета online. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/osnovni-kroki-zvernennya-do-espl-vid-zayavi-do-rishennya.html>

15. КОМПАС Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді : навч. посіб. / П. Брандер та ін. 2-ге вид. Харків : Право, 2020. 490 с. URL: <https://rm.coe.int/compass-2020-ukr-yfdua/1680a23873>
16. Лук'янюк В. Заснування Ліги Націй. Цей день в історії. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0110N/>
17. Мазур М. Тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Європейським Судом з прав людини та судами України : навч. посіб. Луганськ, 2006. 600 с. URL: <https://helsinki.org.ua/files/docs/1251638730.pdf>
18. Мालюська Д. ЄСПЛ опублікував рішення щодо прийнятності справи «Україна проти Росії (щодо Криму)». minjust.gov.ua. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-espl-opublikuvav-rishennya-schodo-priynyatnosti-spravi-ukraina-proti-rosii-schodo-krimu>
19. Осауленко С.В. Рішення Європейського суду з прав людини про право на свободу об'єднання у політичні партії. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 2019. С. 101–107. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12587/Osaulenko%20S.%20V.%20Decisions%20of%20the%20European%20Court%20of%20Human%20Rights%20on%20the%20Right.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
20. Основні кроки звернення до ЄСПЛ: від заяви до рішення. kdkako.com.ua. URL: <http://kdkako.com.ua/osnovni-kroky-zvernenia-do-espl/>
21. Особливості звернення до Європейського суду з прав людини. куму.edu.ua. URL: https://kumu.edu.ua/upload/pdf_files/zvernennia_do_evropeiskogo_sudy.pdf
22. Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи : Навч. посіб. Київ : Фенікс, 2007. 224 с.
23. Порядок звернення до Європейського суду з прав людини. leschishin.org. URL: <http://law.leschishin.org/nor006.php>
24. Прийнятність заяви. Страсбург : Рада Європи, 2015. 6 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/COURtalks_Inad_Talk_UKR.PDF

25. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
26. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 р. № 4901-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text>
27. Про Раду Європи. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/the-coe/about-coe>
28. Протокол № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол від 02.10.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-13#Text
29. Протокол №14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції : Протокол Ради Європи від 13.05.2004 р. № 14 : станом на 9 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_527#Text
30. Регламент суду : від 04.11.1998 р. : станом на 1 листоп. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067#Text
31. Рішення Європейського Суду з прав людини від 19.05.2016 р. у справі № 60790/12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e08#Text
32. Севостьянова Н. Роль 14 протоколу да ЕКПЛ в реформуванні Європейського суду з прав людини. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол. 37-ме вид. Одеса, 2009. С. 76–83. URL: [http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/257/app%2037_Sevostyanova_N_I_\(76-83\).pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/257/app%2037_Sevostyanova_N_I_(76-83).pdf?sequence=1&isAllowed=y)
33. Стрельцова О.В. Правові системи інтеграційних міждержавних об'єднань Європи. Правові системи сучасності: Навчальний посібник магістрів права. К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. С. 429
34. Толкачова І., Кириченко В. Проблеми застосування ЄКПЛ та практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя в Україні. Вчені записки ТНУ імені В.І.

Вернадського. 2020. Т. 31, № 2. С. 161–165. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_2/33.pdf

35. Точицький М. Реформа Європейського суду з прав людини. Постійне представництво України при Раді Європи. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/news/971-reforma-jevropesykogo-sudu-z-prav-lyudini>

36. Філігер М. Європейський Суд по правам людини - структура та процедура. Центр суддівських студій. URL: <http://www.judges.org.ua/seminar4-1.htm>

37. Чепель О. Звернення із заявою до Європейського суду з прав людини: теоретико – правові аспекти. Міжнародне право. 2018. С. 239–244. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/2_2018/part_2/42.pdf

38. Чепель О. Правова природа консультативного висновку ЄСПЛ. Підприємство, господарство і право. 2020. № 5. С. 357–361. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/63.pdf>

39. Юридична природа рішень Європейського суду з прав людини (загальнотеоретичний аспект). referat-ok.com.ua. URL: <http://referat-ok.com.ua/work/juridichna-priroda-rishen-ievropejsko/>

40. Юридичний фронт: кого і як Україна може притягти до відповідальності у міжнародних судах. dejure.foundation. URL: <https://dejure.foundation/tpost/1u106gg0r1-yuridichnii-front-kogo-yak-ukrana-mozhe>